

Иво Андрич

Ex Ponto
Лирична проза

I

Дали ви се е случвало някога, изхвърлени от релсите на живота, да кажете на катадневие то сбогом и да литнете, носени от страшен вихър, уплашени като човек, който усеща, че му се изплъзва почвата под краката?

Дали ви се е случвало да ви отнемат всичко – а какво ли от човека не може да се отнеме? – да поставят на душата ви тежка, отвратителна ръка, да ви отнемат радостта и бодростта на свободния дух, последния злочест дар на съдбата, и да направят от вас ням, послушен роб?

Разнолики и много са скърбите, които сполетяват човека на тая земя, където „по-чувствителната душа по-дълбоко ридае“, а този, който е изпитал само една от истинските големи скърби в живота, е мой брат и приятел.

На всички по широкия свят, които са страдали и страдат заради душата си и възвишените извечни копнежи, посвещавам тези страници, писал съм ги някога само за себе си, а днес ги изпращам до всички мои събрата по болка и надежда.

Неумолимо сурови и неподвижни планини гледат от облачния връх безучастно. Високо, неподвижно небе.

Твърда, безмилостна земя.

Не, нищо няма да се случи. Планините няма да се срутят! Небето ще остане гордо и студено във висините!

Отдръпва се далечината, губи се звукът, багрите умират в сиво: да се види и чуе как бие робското кърваво сърце.

Сред тътен и облаци идват бъдните столетия и гледат моя срам. Пред очите на поколенията душата ми лежи гола и безпомощна като пречупен меч. Пари ме състрадателният поглед на неродените.

Къде ли не съм скитал! Къде ли не се сривах стремежите ми, колко пъти съм падал, колко съм блуждал в мислите и грешил в живота! Как да ви кажа, като и собствената ми памет го е забравила! Гордостта ме носеше като вятър. Огънят, от който изгаряше душата ми, не ме поглъщаше, а ми даваше сили и полет.

На борбите в света гледах както от ясен връх се гледат надбягващите се мъгли из долините.

Бях безмълвен, горд гостенин на живота.

Късах най-високите плодове. Устните ми бяха кървави, жените целуваха ръцете ми. Годиците минаваха и донасяха плодовете си, а аз наричах себе си господар на живота.

Тогава силна съдбовна вълна ме повали на твърдата мрачна пътека и в очите ми угаснаха багрите на живота и цялата му красота. От всичко това не остана дори колкото прахта по косата, когато чистим за велики пости.

Нямах дори кора хляб, нито сълза да я наквася и да ми олекне. Гладен треперех от студ, измъчваше ме срамът, моят и чуждият, и ударите и следите от оковите по ръцете.

Кой от щастливите и свободните знае какво нещо е самотата? Нямахме дори паяк, който да изпреди поне една нишка в самотата ми, а човекът, чиито стъпки чувах пред вратата, бе мой неприятел.

Плаших се и от кръвта, чувах я как бие в китката на ръката ми, защото ми показваше, че съм жив, а то бе равносилно на страдание.

И си мислех: Бог не би трябвало да ни подлага толкова на изкушения и да ни отвежда до страшното място, където смъртта и животът за нас са едно и също. Още тогава, дори в най-голямото примирение, не можех да разбера защо от всички твари само на човека е дадено понякога да намрази живота си.

И тогава, когато в изнизването на милиони еднообразни минути, без никаква надежда и промяна, душата ми се превръщаше в пустиня, която вече не изпитва жажда, когато решетките на прозореца бяха толкова гъсти, че не можех да си провра дланта дори, за да ми капне капка дъжд или да ме погали залутан вятър, тогава пламна в душата ми тая светлина като свещ над мъртва радост.

Виждам и разбирам невидимата логика на всички случки в живота на човека. Не с думи и не с мисли само, а дълбоко с цялото си същество усещам чудесното, неумолимо равновесие, което цари във всички наши отношения.

Има една непозната формула, която определя съотношението между радостта и болката в нашия живот. Страданието и грехът се допълват като калъпа и отливката.

Животът ни връща само това, което даваме на другите.

Често седя с часове и гледам студените есенни багри. Покоят на съдбата, която не може да бъде променена, се вледенява в душата ми и по лицето.

Всичко в мен е мъртво; добре ми е така. Звук не достига до мене, взорът ми е мъртъв. Всичко остана зад голямата врата, която потайно се

затвори след мен. Всичко изгубих и вече не съм човек, а неспокойна безсънна мисъл, която е потънала и се спотайва на дълбокото дъно, над мен като непрозирни зелени маси са водите, покоят, далечината и забравата.

Бяха минали десет седмици, когато, заобиколена от самота, душата ми за първи път заговори ясно.

След безкрайните разходки от шест крачки напред и шест назад, когато вече се изморих и октомврийският ден почна да клони към залез, застанах в нишата на ниската врата като статуя в олтар и гледайки прозорчето с късче сива белота, извиках:

– Ето ме, тук съм!

Гласът ми имаше силно и светло звучене като гласовете, които откликват.

И затворен, и безсилен в тая влажна бърлога, в положение, което ме унижава до скот, аз за първи път разбрах в мислите си и овладях с чувствата си смисъла на човешкия живот и на борбата.

В мен блесна изкупената истина. Заровена в мълчание и скромност, на които ни учи неволята, тя гори в мен и озарява душата ми и килията.

Когато Пристигне вестта за моя край, начаса ще се разтревожат хората, които живеят в малките еднокатни къщички с градинка до улицата. И в разговорите на слисаните люде споменът за мен ще се разнесе още веднъж по улиците, където е преминало детството ми.

Мъчително вълнение ще изпълни малките къщи и душите, в които е спокойно и тихо.

Старите жени, които най-добре познават нуждата и приемат всяко зло като необходимост, само ще поклатят глава, а младите майки ще сключат за молитва ръце и ще мислят за съдбата на своите рожби.

Жените ще говорят разплакани, а мъжете – кратко и твърдо, прикривайки чувството си.

Шепнешком (да не чуят по-младите) ще говорят онези, които най-добре си спомнят съдбата на нещастника, а децата, доловили по някоя дума, ще си представят светли и страшни далечини; момчетата ще пребледнеят замислени, а момичетата ще побягнат към белите си стаи на тавана и ще плачат в своите кърпички.

Не, животът не е изтръгнато повесмо, както изглежда през нашия късоглед взор. В Бога е краят на мисълта, която ни се губи в отчайващия безкрай.

Вятърът не ни носи като листа и горчивото щастие да летим не е самоцелна мисъл и стремеж. Ние не сме атоми на прахта, която лете из

друмищата се издига безцелно към облаците, а съвсем малки частици от една безконечна мозайка, аз дори не съзирам смисъла, облика и измеренията ѝ, но в нея, ето, съм намерил своето място и стоя набожно като в храм.

Два дни вече не ме извеждат дори на едночасовата разходка, защото дъждът не спира. Чувствам, че влагата непрекъснато нахлува в килията и я усещам по лицето и ръцете си като лепкава утайка. Завивките ми са груби и студени, храната ми има вкус на тенекиено канче, а в килията ми се разнася неописуемата воня на тясно помещение, в което един човек диша и живее, без да излиза и без да го облъкне свеж полък.

Но тук, зад веждите ми, щом затворя очи, живее цялото величие на живота и цялата красота на света. Всичко, което само е докоснало някога очите, устните и ръцете ми, всичко в съзнанието ми е живо и светло на тъмния фон на страданието. Разкошът и красотата на живота живеят незаличимо в мене.

И сега, когато съм загубил всичко това, безкрайна благодарност изпълва душата ми за ония многолики и прекрасни дарове, с които животът дарява по-щастливите от мен.

Отде иде това странно чувство?

Аз минавам през него като през тъмнозелена шир и уханны тишина на елова гора в летен ден. И забравям всичко около себе си.

Жал ми е днес, както и през всички мъчителни дни на заточението, за всички хора, които живеят в тия дни, както за тези, които вършат зло, така и за онези, които страдат от него, жал ми е и за себе си, и за силата, която вехне, но най-много ми е жал за майка ми.

Жал ми е за моята майка и за напразните ѝ страдания, мъки и надежди.

Мислят ли изобщо хората някога каква е нощта на майката, която знае, че единственият ѝ син е попаднал в окови и в чужди безмилостни ръце?

Бог ще прости на всички; и аз прощavam леко, но защо наскърбявате старицата? Дори самата болка на майките поражда ужасна мъка и страдание; Бог не може да не види сълзите и треперенето им.

Ти страдаш заради моята мъка и затова, че съм далече, а аз – заради Твоята неизвестност, докато седиш край малката лампа; ние сме свързани чрез кръвта и болката, затова всеки удар ме боли двойно повече, защото пада и върху твоето сърце.

В стаята, където – в злокобен час – съм се родил. Ти бдиш и се молиш и с покорно сърце питаш: „Исусе, мигар за сълзи са ни дадени

децата наши?“

Ти нямаш какво да поднесеш освен сиромашкото си сърце, старите си ръце със следи от труд и безгласните сълзи, но плачи и моли се, майко, защото кой ще ме избави, ако не Твоята измъчена сълза на дланта божия?

В потайните нощи аз те поздравявам с въздишка, а сутрин – по слънцето, което позлатява тежките ми решетки и в същото време грее и за тебе по белия калдъръм на нашия двор!

Миналата нощ бе особено студено. Не можех да заспя, беше ме обхванал някакъв гняв срещу самия себе си, помислих си дори да се самоубия.

Срамувах се и в същото време се разкайвах, но размишлявах дълго и напрегнато. В някакъв черен унес мислех за смъртта като за нещо прекрасно, леко и хубаво, но което не трябва да се случи. И това, че не трябва да умра, гнетеше безсънното ми съзнание като прекалено строг, тежък дълг, почти като несправедливост.

Не можех да се стопля, най-сетне целият вцепенен от студ, с някак-ва тъпа болка съм заспал.

Когато се събудих, имах чувството, че отново съм се родил. Това бе най-трудната ми нощ в карцера.

Къде е оная притаена дума, тиха, неразбираема, блага, която свети в мрака като малък, неугасващ огън? Къде е думата на утехата?

Вчера, снощи и тази сутрин още я знаех, защо сега не звънне в мен, сега, когато ми е до болка мъчно, защо не засияе като далечен пламък на трептяща звезда, като весел блясък на окото.

Как, как можах да я забравя!

Денем, когато слънцето господства, в мен се борят желанията на тялото с истините и заветите на душата; и душата е винаги победителка, защото крие стона под безмълвието, а желанията и страха потопява в отрицанието.

Доблестта на човешката душа, от която не мога да се отрека, и смелостта, която душата насила отнема на тялото, ме съпровождат денем, докато слънцето властва.

Ала нощем, в сънищата, когато заспи клетото ми съзнание за преживяното през деня и за самотата ми, когато лежа безпомощно, изложен на нощта и нейните тайни сили, тогава в сънищата събитията стават страшни. Тялото, което денем е ограничено от мисълта и гордостта, възвръща правата си; смелата, чудесна душа на човека лежи мъртва като камък на морското дъно, а над тялото владее животински страх и

необяснима паника на нервите.

В костите ми навлиза студ, който е като море около мен. С вечно горещите длани топля тялото си, но ми става още по-студено. Завивката ми е остра и имам чувството, че ми носи студ, вместо да ме топли.

Студът почва да ме пари. Обхваща ме безумно отчаяние; скачам на пръсти и размахвам високо ръце, но чувствам само болка. Храната ми се запоява още докато ям.

Затворя ли очи, пред мен се открива просторно снежно поле.

Преди здрач снегът престана. Настъпи тишина над горите и бялото влажно спокойствие на дълбокия сняг. Той е покрил елите като мраморни параклиси и е затрупал пътеките, смъртно бял и непроходим.

Къде отиваш, Елена?

Глухо и потайно. (Трудно е да газиш ношен сняг.)

Не се вижда небето, нито умореното слънце. Цветовете са угаснали. Звукът е замрял. Неизказано тихо, бяло, потънало в сън. И когато дълбоко в гората се прекърши отрупан със сняг клон, изглеждаше като че се е пръснало сърцето на най-голямото дърво.

Къде отиваш, Елена?

Снегът по тези гори вледенява дъха, охлажда кръвта, избелва пътя. Погребва всички дири и спомени. Нозете са уморени, премръзнали са почервенелите от студ ръце. Снегът, този смъртен покров за живите и мъртвите, е затрупал дори гробовете. Елена, Елена!

В нашата къща сигурно вече е тъмно, защото стаите са ниски, а отрупаните със сняг стебла засенчват прозорците.

Докато стоя, облегнат на прозореца, сякаш виждам:

В голямата кухня с вечно студените плочи; току-що извадените от фурната хлябове са увити във влажни кърпи и изпускат лека пара със здравия и свеж мирис на печено тесто.

Мама е запалила на машата хвойнови зрънца и захар, както всяка събота, и е прикадила цялата къща, а сега, докато в двора момичето пере, тананикайки си, е натопила китка босилек в светена вода и е поръсила ъглите. Погрижила се е за всичко. Сега се е спряла и докато никой не я вижда, кръсти се в полумрака пред едно разпятие в ъгъла и му доверява всичките си тежести, които мълчаливо носи в живота и които денем са притаени в гордата бледност на едно:

... „Добре, слава Богу, вие как сте?“

Нощем често сънувам, че съм свободен и пътувам (най-голямото щастие в сънищата ми е да пътувам и да се движа), че срещам познати и им разказвам колко трудно съм живял. Ала събудването е горчиво и

след такива сънища цял ден съм тъжен.

Колкото по-дълго съм тук, все по-често сънувам, че съм свободен и пътувам. Тази нощна игра толкова се повтаря, че сега, посред съня, се виждам как тъжно клатя глава и сам си говоря:

Ох, да, всичко това е само сън, който бог знае за кой ли път напразно сънувам.

Има мигове, в които душата ми се гневи и мята, моите двайсет и три години надигат глас и волното ми желание се блъска в тесния съдбовен кръг като птица в прозорец.

Има мигове, когато със смиреност, която неволята носи, разбирам, че отрицанието и мъките са необходимост, когато – благодарен за всички минали радости в живота – разбирам, че е било необходимо един ден да дойде и техният край, и то точно такъв край.

Има мигове, когато горя спокойно, като жертвена вощеница, току-що внесена в храма.

Кого ли целува сега онази млада жена? Онази млада жена, която срещнах едно лято, хубава и узряла на шестнайсет години, минава – кой знае защо – тая сутрин през спомените ми...

Кого ли целува сега онази млада жена? Веднъж сред украинска равнина намерих червено едро цвете, от широко разтворените си венчелистчета сочната му чашка със ситно съцветие предлагаше избуялите тичинки на всички ветрове.

Кого ли целува сега онази млада жена? Не си казахме дума (всъщност аз трудно разбирах езика ѝ) и нашите отношения никога не са имало определено име. Целувах я под звездите до премаляване и до среднощ лежах на тревата с глава в нейния skut.

Това бе жена, създадена за любов, отдаваше се занемяла от страст и с насълзени очи, шепнейки накъсани думи за верността.

Кого ли целува сега онази млада жена?

Бъдещи! Свободни чада, зора на нашата нощ, когато високите ви и свободни домове се очертаят на същото небе, което, гледаше нашето страдание, срама и смъртта ни, никому от вас и през ум няма да мине, че техните здрави основи почиват върху нашите кости. Щастието е безгрижно и гледа само напред.

Какво ще ви напомня за бащите ви, които бяха по-велики в търпението, отколкото в борбата?

Вашият живот ще бъде нашата забрава.

Само в неволната сълза на жените ви, в захласа на младежите, в мечтите на момите, в нощната свирня или в словата на вашите поети ще

блесне може би спомен за вашите бащи, чийто живот бе кратък, а мъката – огромна. Само най-добрите сред вас ще почувстват може би, че от тези всекидневни случки като вихър шиба безкрайната жал на мъртвия и безмълвен живот на хора, живели и умрели за вас, Бъдещи!

Бъдещи, радостно поколение, виждам колко грозно и грешно е желанието ми да живея в славата и красотата на вашата свобода.

Така е отредено:

Вашият живот ще бъде изобилие и радост, както е жътвата и есенният плод, а нашият минава велик, труден и мъчителен като пролетното слънце и труда.

Не, не искам да си спомнят за мен, нека бъда незнаен и ням като камъка, който мълчи в основите, нека изчезна без диря и име, нека тъмният ми живот – грехът и страданието – никога не хвърли сянка върху светлия ви път.

Изморява ме дългото чакане. Два пъти на ден душата ми отмалява, взорът ми се помрачава и вече става трудно да се вярва.

Кръвта струи и бие в жилите с безумното желание да се излее на слънце.

И последните сили са бесни от ярост, защото това чакане мами както горската пътека с далечината си.

Не намирам вече опора в душата си, която прекалено много се радваше. Търся забравените връзки на кръвта и посягам към миналото, призовавам на помощ силите на мъртвите поколения.

И виж, както винаги в мигове на най-голямо изкушение откривам, че на дъното на душата ми под твърдата кора и сивите наслоения от празни думи и изопачени понятия, които толкова бързо изневеряват, живее вечното, интуитивно и благословено наследство на дедите, които са оставили костите си в старите пръснати гробища, а естествените и силните свои добродетели – в основите на нашите души.

Белият блясък, който Бог изсипва по света, залива очите ми. Килими, извезани от слънце и сенки. Огнен мирис има виното на живота. Сърцето ми бие под гърлото. За дълъг живот и голяма радост.

Пътувайте и бродете, не оставайте с копнежа по бурно море, по полета, по гъсти гори! Богу е драго да види как животът ви е песен и танц! За живите и за тези, които са млади! За свободните чада е радостта на летните дни. Виж как някъде се люлеят клони – колко неспокойно е сърцето ми! – виж как сутрин птицата не млъква и пътищата, които кръстосват света, бързат, бързат и зоват; и небето, което не мога да видя от моето прозорче, сигурно е величаво и прекрасно като единствена

безкрайна радост.

Два пъти в живота си имах пръстени, но и двата злочесто ги загубих. Стари пръстени, нежен подарък; първият – бисер и тюркоаз в тъмно злато, вторият – кървава сълза на рубин, която свързва чуден изящен обръч. Тези дадени с любов дарове явно нямаха щастие на пръстите ми.

Първия загубих едно лято при пътуването, което предприех от отчаяние. Случи се в един от онези дни, които после живеят вечно в нас.

Изкъпах се в малка дълбока река в чужд край. Слънцето залязваше. На скалистия бряг се бе проснала топла сянка. Легнах на скалата, която ме лъхна с жегата на отминалия ден, сякаш под мен туптеше живо тяло.

Погледнах ръцете си. Пръстена го нямаше. Дори не се опитах да го търся. С най-безвъзвратните загуби човек най-лесно се примирява. Загледах се в тъмната зелена вода. И в образа на изгубения пръстен на пясъчното дъно ми стана ясен човешкият живот и младостта, и любовта, как престава, изчезва и минава, без надежда и без връщане.

Почувствах, че прекалено рано съм се отделил от хората, че съм самотен и нещастен.

Скалата бе обрасла с дебели лишей и мъх; те приличаха на малките сърцеобразни възглавнички, на които жените забождат иглите.

Бях гол и сам в първите сенки на здрача, които винаги смущават човека в чужд край и край тъмна вода.

Никъде нямаше никого. Напразно търсех опора в себе си; и паднах като камък върху камъка, и облегнах лице на покритата с лишей скала; тя топлеше като живо създание, което дишаше, но не ме чуваше, нито пък разбираше; а златната връзка с хората лежеше на дъното на реката, завинаги изгубена. Бях на осемнайсет години и природата ме отблъскваше, защото грешно бях прекъснал връзката на любовта.

Но още веднъж обнових връзката (кървавата сълза на рубина на тънкия златен обръч).

Беше славно и много весело, вече се очертаваха и надежди, но тогава отчаянието отново удари своята камбана, неспокойствието пак ме понесе. Сбогом, равновесие! Обърках се в мислите, сторих грях на човешка душа! И една нощ отново се появи знамение.

Кеят се губеше в мъглата, с него изчезваше и безкрайната редица лампи. Тогава приятел ми беше брутален и безбожен човек, наричан Бараба, навярно така е изглеждал онзи, когото са пуснали, за да разпнат Христа. Косата му почваше над самите вежди, така че нямаше място за челото. Спеше денем и бе кривоглед.

Пиех вино, червено и тежко като нещастieto. Ясно ми бе по кой

път съм тръгнал.

Вървах като отровен. А когато алкохолът ме надви, цяла нощ бях. Последното, което видях в голямото огледало, бе: аз лежа с восъчно лице, а около мен блудници – една държеше портфейла ми и броеше банкнотите.

Когато се събудих, намерих се в малък, току що засаден парк, смокингът ми бе мокър, а ръцете ми – кървави от потрошените чаши, кървави и голи.

Разхайтени деца напук ми бяха нахлузили дървен обръч на врата и край мен съчувствено и учудено се усмихваше градският стражар, който ме събуди. Засрамах се от слънцето.

Така завърши нощта, в която загубих втория пръстен, последната връзка с хората. Тюркоаза и бисера (тихата вяра, дара на кръвта и миналото, корена на личността и завета на много поколения) – всичко погълна реката в чужбина.

Кървавата сълза на рубина (гордостта за мъжа, любовта на жената, единственото щастие и смисъла на живота ми) бе откраднала безименна нощна жена.

А тази есен с пръстен, който никога няма да загубя, с болката на жертвата, съдбата ме свърза с човечеството, което чрез страдания върви към истината и доброто.

Имало ли е поколение и в поколението отделни люде, върху които да е легнало толкова тежко наследство, върху което да са стоварени неизбежни проклетия на расата и кръвта?

Страшен е ходът на историята: прекалено тежко е бремето на миналото и повелите на бъдещето за тия тесни плещи.

II

Пътувах вече втори ден (с чувство, което няма име, а болката преминава в безразличие, както нажеженото желязо става бяло), когато в купето ми влезе един свещеник, як и млад мъж. Заговори със спътниците. Аз мълчах. Отговорите им бяха глупави. Той се ядоса и млъкна.

Изведнъж се обърна към мен: „Господине, вас навярно ви гнети голяма мъка!“ Отговорих неопределено с две думи. Млъкнахме и двамата, след малко се разделихме.

Какво ли бе видял този човек на лицето ми? И какво го бе накарало против общоприетата дискретност и учтивост да стори такава грешка?

Положително много хора през целия си живот дори не подозират, че по света има несретници.

Ето вече двацет и един ден съм свободен и непрекъснато съм сам. Наблюдавам пъпките и цъфтежа и все пак не мога да се освободя от мисълта за хората.

Тази сутрин, на слънцето, цялата човешка история ми се видя като клане на невинни, като черен ковчег, чийто ключ е хвърлен в морето. И първите, които са загинали за същия Христос, са били невинни.

Когато неволята нарасне и страданията се заредят, когато болката почне прекалено много да боли, тогава душата ми се обръща, изпълва ме упорството и безогледното, злобно равнодушие, и клетата гордост на онези които премного страдат.

Не ни удрай прекалено много, Господи, и не ни слагай товар, който не е по силите ни, за да не помръкне в нас Твоето сияние и да не станем пленници на злото.

Леденият вятър от Влашич се възема черен и огромен като кулисите в трагедия. Днес бях в града и видях едно лице което ме гледаше с такива зверски очи, каквито не съм виждал в най-страшния си сън.

Върнах се потен и уморен. Сега, докато се разхождам из сливака, ме пронизва леденият вятър, а в душата ми непрекъснато пламти брегът с горещия пясък, на който остана моята недостойна мечта.

Мрачният теменужените сенки по пътищата, а мен ме е страх и от сенките, и от пътищата, защото не зная какви гости ми водят.

Никнат студени звезди и мисли, които никъде не намират пристан.

Тогава като кървав печат на всички мои съмнения зад планината се показва месецът, червен, кръгъл и зъл.

Жени, вашите бели ръце разчупват душата ми като хляб. Ритъмът на стъпките ви, загадъчният блясък на очите ви възкликват в душата ми, бучат и пищят, объркват мислите ми и не ми дават покой.

Вашите движения и гласове сутрин, докато носите пресните хлябове или стоите облежнати на чешмата, ме омайват, виждам ги и нощем в сънищата си във фантастични форми и измерения.

Жени, вашата сянка лежи в приспаното желание на аскета и в безсънното сладострастие на блудника. Ако сведем всички мисли и блянове на този свят до изначалните им посоки и истински мотиви, мисля, че повече от половината ще се поберат във вашата топла пазва.

Жени, не зная за кого сте били благ утринен дъжд, но в нашия живот навлизате като поройни дъждове, носени от вихри. Над белите ви тела шумно се пени нашият живот, спира във вировете и пада стремглаво.

За подобни чувства мъдростта не е лек и старостта не помага, дори когато всичко замлъкне, вашият глас продължава в пулсирането на кръвта ми.

От какво помътняват очите на мъдрец и бледнеят устните на светеца?

Жено, защо не може ясно да те видим, както прачовекът видя жената на слънцето, а ставаш страшно видение и отрова за нашата кръв, та бягаме от тебе; докато мислим, че си далече, ти бдиш в мислите ни, докато искаме чрез труда да те забравим – виж! – по всички наши дела минават като тънки лъкатушещи нишки следи от твоите невидими пръсти.

Какво означава вълнообразната линия на вашето тяло? И безмълвната, бяла, ведро красота, която палаво улавяме, както децата улавят пеперуда, а тя ни нанася ту болка, ту се превръща – в горчицина?

Жени, в очите ви сияе отломък на едно по-хубаво небе, което е блестяло над създания, по-щастливи от нас, но при някакъв страшен катаклизъм е било разкъсано.

Тук, в черни минути, бе смазана моята корабокрушенска младост. Докато разговарям със себе си и цяла нощ задавам все по-категорични въпроси на Бога, който вечно мълчи, дочувам как отдалече, през тъмата и през мъчителните мисли достигат шумът на свободния, велик живот по света.

Това е шумът на жадувания, свободен, далечен живот, който се чува само нощем в минути на най-горещи молитви и най-смели желания. О, изгубен, хубав, свободен живот, само крачка на изток или далече на запад, о, колко съм нещастен, слушайки твоя далечен шум на сухия

злочест чакълест бряг!

Шуми, шуми и напират, за да го чува болното от копнеж ухо като обещание за свобода.

Шуми, шуми и бучи, сякаш милиони вълни на голям прилив устремно идат за мене.

Шуми, шуми и приижда приливът на далечния живот и – всеки път се разбива о твърдия нещастен пясъчен бряг, преди да стигне до моя дом, удрян от ветровете.

Късна нощ. Днес дочух как някой в разговор каза: „... Той не знае какво е истинско щастие.“ Не разбрах за кого бе казано. Ала колко е жалък този, който го изрече!

Аз не зная какво е истинското щастие, но затова пък мълча. Мълча за своето щастие, както и за щастieto на другите.

Повечето хора са жалки създания. Градят щастieto си върху измами, а със зли очи гледат около себе си.

Книгите са добри, дано и хората да са добри, но много по-приятно ми е да гледам как вали дъждът. В отношението ми към явленията в природата няма нищо от отношенията между хората, ни притеснение, ни съображения, ни дребнавост. Аз потъвам в тях и едновременно ги попивам в себе си.

Всеки гръм има ехо в мен, всяка тишина намира своето място в мен, както всички ветрове – своите поля и всички мъгли – своите проходи.

Тежат ми хората с тяхната суровост и подлост, ветровете са мои приятели, фъртуните – мои радости, слънчевата жега – моя наслада, глухите студени утрини – мои най-гържествени мигове.

Нощите са пълни с тежки сънища. Осъзват утрините в просъница, когато ужасът на действителността се смесва с ужаса от съня.

Красотата гали очите ми, красотата на летните дни с прощални целувки, за да ми домилее за небе без облаци и за далечни планини, за купчини тъмнозелени стебла.

Аз, живият, нощес се вслушвах сам в мъртвата тишина над полята. Ориста, която ми взе всичко, ми дари мълчанието – да ми бъде щит срещу хората утеха във всички беди и изцеление на душата. тишината на мълчанието е всичко, което имам моята вяра, спасена от толкова поражения, моята радост на единак и страдалческата ми надежда.

Последният израз на всички мисли най-делничният облик на всички усилия е мълчанието.

Обикнах го за цял живот, а когато животът си отиде, мълчанието

като добра майка ще положи бледите си ръце на очите ми и в тъмата ще потъне цяла замира краткотраен и непонятен звук в тишината.

Днес е Велики петък. Станах рано след безсънната нощ. Отидох на черква, гледах неразбираемите обреди и слушах тъмните слова на Христовата трагедия.

През прозорците на селската черква струеше бялата светлина на априлското утро, чуваше се птичето чуруликане и ехото на хлопатарите на говедата, ала всичко бе тихо, бяло, приглушено, като фон на тъмния глас от Христовата трагедия, която тази сутрин чества своя празник.

Болката в мен се надигна до екстаз,, настъпи светлият миг на облекчението; видях всички велики братя как минават приведени под тежкия огнен ореол; лицата им бяха спокойни от облекчението, което носи голямата болка.

И моята лична болка, и моето страдание ми се сториха като нещо, което не е безсмислено отделено и усамотено, а живее като малка частица от голямата трагедия на борещото се човечество. И цялото ми неспокойствие, и страхът ми през нощта ми се видяха непонятни и далечни като мъглата, която се бе разстлала по склоновете под мен.

Искам да се вгледам в очите на страха, който ме мъчи в сънищата. Чакам го. Бдя. Но той идва не когато го очаквам, а когато най-малко се надявам; сграбчва ме, пие и гризе и чак на сутринта си отива и ме оставя изтощен и изпълнен с мрак и мъка.

Но успоредно с моите терзания расте и моята злочеста сила; придобивам смелостта на слабите, самочувствието на уединените и гордостта на изстрадалите.

Заобиколен от хора, които са ми чужди и не особено доброжелателни, аз се затварям в себе си и се чувствам сам и изоставен, сам под голямото равнодушно небе, извън каквато и да било цялост, извън каквато и да било среда, както съм живял винаги, незащитен от привилегиите на някаква класа, без професия, без бъдеще, без роднини и приятели, които биха могли да ми помогнат. Сам, прогонен, болен. Ала така е добре.

Злочести са моите братя. Не разбирам порочния блясък в очите ви, мисля, че всички ние нямаме много основание да се смеем.

Прекалено дълго стоях някога, облегнат на затворническия прозорец. Железата връзаха в челото ми дълбока следа, а дългата самота -черна черта в живота ми.

Аз привидно се смее с вас и говоря, но над главите ви протягам ръка на всички нещастни, самотни, сломени, на всички мои братя в страданието.

Спокойни утринни мисли. Сега разбирам: да губим е страшно само дотогава, докато не изгубим всичко, защото, ако изгубим нещо малко, то предизвиква у нас жал и сълзи, и докато чрез останалото можем да мерим големината на изгубеното, все ни е мъчно, ала когато загубим всичко, тогава изпитваме лекота, която няма име, защото това е лекота-та на прекалено голямата болка. Лек съм, лек, почти ще полетя.

Всичко изгубено е в съзнанието ми, само че без тежестта на горчилката от земните неща; аз отново имам всичко, което загубих, преобразено в спомен и още по-хубаво. И още: имам голямата свобода на онзи, който няма нищо, спокойствието на този, който е прежалил и окончателно се е разделил с нещо.

Толкова тежко се живее, толкова кратко се живее, а почти половината от нашия тежък и кратък живот минава в омраза и раздори.

Ох, угасете омразата! Хората са ни нужни и без опрощение не може да се живее.

Всички хора са ми много необходими. Всички, от старицата, която ме е поела на ръце, когато съм се появил на този свят, до непознатия минавач, който ще свали шапка, ще се прекръсти и ще ми пожелае вечен покой и лека пръст, когато ме понесат към някои гробища.

Вечен покой! Колко добро, велико и красиво е това пожелание! О, незнани добри човече, благодаря ти за твоето пожелание.

Живейте и се борете както най-добре умеете, молете се на Бога и обичайте цялата природа, ала най-много любов, внимание и съчувствие оставете за хората, за своите клетки братя, чийто живот е временен сноп светлина между две безкрайности.

Обичайте хората, помагайте им често и винаги им съчувствайте, защото всички хора са ни нужни.

През ветровитата нощ. Аз, човекът с неспокойно сърце, който живее без спокойствие и радост, горчив живот с чужд хляб, с неспокойно минало, изпълнено с лутания, неумение и страдания, с неспокойно трудно настояще и мрачно бъдеще, брулен от страсти, разтърсван от събития и измъчван от хора, повален и тъпкан при влизането в живота, разяждан от грях и от борбата против греха – аз копнея с цялата си душа за спокойствие и моля тая нощ Бог да ми дари живот, радостен и тих, за да не се измъчвам и лутам по света.

Когато с длан разгърна мократа трева, виждам по влажната и росна земя безброй буболечки, гъсеници и охлювчета; като повдигна камък, под него се разбягва цял един свят от стеножки, червеи и личинки. В началото изпитвах страх и отвращение от този тъмен свят на слузести

животинки, които живеят на тъмно и във влага, но сега, изоставен от хората, все повече се сприятелявам с тях.

Крепи ме мисълта, че цялата земя е населена и пълна с форми, твари и зародиши, че животът е по-силен и по-издръжлив от смъртта. Крепи ме и утолява поне за миг силната ми жажда за вечност.

В живота ми нощите са били винаги злочести. В мене са изниквали чудеса и хаос е бучал. Обуздавал съм големи страсти, водил съм битки, търпял поражения и прославял победи.

Кръвта ми са пили сенки, които нощем спохождат духа. Ту съм решавал, ту съм обърквал безброй загадки на живота и въображаеми несъгласия.

А през това време навън нощите минаваха като божии благословии, летните нощи с разкошна тъма, много луни и зимна ведрина с насълзени звезди.

Лошите мисли и черните предчувствия на един меланхолик имат страшна точност, колкото и да изглеждат на здравия човек абсурдни и неточни.

Меланхолиците са като трепетликата, която трепти и тогава, когато другите стебла не чувстват вятъра. Като актьор, който още зад кулисите хвърля сянка върху сцената, така се появяват случките в сънищата и предчувствията на меланхолика.

За здравия човек център на мисленето е животът и неговите въпроси, а за меланхолиците – смъртта и нейните тайни.

Те боледуват от хипертрофия на душата. Те са като гол охлюв, който, хвърлен от палави деца в тръните, се гърчи и превива, но накъдето и да помръдне, в тръни се блъска. Те са в пълна дисхармония с тази борческа и корава планета.

Знамената не бяха спуснати наполовина, не биеха и барабани, покрити с черна чоха, не ехтяха тръби, изпълнявайки тъжен марш, и камбаната не биеше, защото още от есента нямаше камбана; всичко бе обикновено и спокойно, когато почина селянинът Никола Балта.

Жена му, мълчалива и рано остаряла, като слушаше как рендосват дъските пред къщата, плака цяла нощ и на другия ден до след пладне, а когато вдигнаха и понесоха покойника, тя припадна, две жени останаха при нея да я мажат с ябълков оцет и светена сол.

Погребението вървеше по хълма бавно, защото ковчега носеха немощни старци, а бяха малко и нямаше как да се сменят. Свещеникът, угрижен и болнав човек, трудно влачеше ботушите си, но псалмите пееше хубаво и весело. Жените се молеха.

Носеха го по селския път, край който бяха нацъфтели овошки, надвесили клони еднакво милозливо над всеки минувач.

Погребах го набързо и се разотидоха, а тутакси след това заваля ситен и обилен пролетен дъжд; пръстта върху гроба, с която той цял живот се бе борил и водил война, се ронеше и слягаше.

Така погребяха селянина Никола Балта. А беше едва на 54 години.

Много чести са нощите, когато вълнението не ти дава да заспиш. Вълнението, което отначало ти е приятно и скъпо, но колкото повече навлиза в нощта, става все по-тежко и по-мъчително.

Тежко е на душата, когато чувствата, свързани със случки от нашия живот, не умират заедно със самите случки. Дори когато изчезне лицето, когато изчезнат местата, които са били основа за тези чувства, те остават живи и свежи, и то не като спомен, а истински и силни като в деня на преживяването. И тъй като са загубили всяка реална основа, те събуждат болка и копнеж, разтърсват душата като незащитено стебло, хранят се с вълненията, крадат настоящето и тровят бъдещето.

И често в нощта се питам: откъде това вълнение?

Всяка затворена врата ми се струва като безмълвна закана. Вижда ми се като коварна уста.

Когато я гледам на луна, за миг ми изглежда, че черната линия, в която се срещат двете крила, бавно се разширява, че вратата полека ще се отвори и от нея ще се подаде нещо страшно и непознато, което се спотайва зад всяка затворена врата и което в края на краищата очаква всички ни.

До умора и до полуда се нагледах на затворената врата на килията.

Затворени са само вратите на гробищата, вратите на магазините на фалирала търговци, на къщите, в които има болест или някое друго нещастие, и на тъмниците.

Свиренето на заминаващия влак носи в себе си много спомени. В него има нещо мъчително, то винаги напомня за нещо и винаги за нещо различно.

В него са и надеждата, и страхът от тръгването по света, в него са болките от не една раздяла и цялата мъка от безцелните пътувания, младежките вълнения и многобройните напразни очаквания.

В неговия глас говори (чрез спомена) бесът На оргиите и лудостта на годините, в които човек още не се е окопитил, гневът на съдбата, отчаянието на изоставеността и самотата, злочестата привързаност и безсилието на хората.

Всеки път ранява душата ми със спомена и ме трови с копнеж този

черен влак в равнината под мене, с бялото знаменце дим и протяжното свирене.

III

Залудо минават дните ми. Най-хубавите извори на душата пресъхнаха. Изгубих връзката с всички, които ме обичат и разбират, тая спасителна връзка, която ни крепи и държи, която дава подтик и сила на делата ни и смисъл на живота ни.

Съвсем съм откъснат. Тъна в забрава. Тъга ме обзема. Виждам се като свещ, която са забравили да угасят и гори цялата нощ на олтара като невидима жертва в глуха доба.

Най-мъчително за човека е, когато почне да изпитва съчувствие към самия себе си.

Кому да кажа колко ме измори животът? Какво ли наказание е това да живееш глухо и без никакви изгледи, сред хора, на които не можеш нищо да кажеш, а и те нямат какво да ти кажат.

И все така: разменяме си фалшиви ласкателства и мъчително събираме плиткоумието. Не можеш да намериш топъл и искрен разговор, в който познати слова и скъпи мисли да затрептят като огрян от слънцето прах; не можеш сърдечно, с пълна душа, да се разделиш с мили същества и да очакваш с радост повторната ви среща, не можеш да легнеш, да заспиш и да се събудиш спокойно.

Така животът приема маската на вцепенена, безгласна трагичност и дори собствената душа ти се вижда като хубав далечен спомен. А надежда отникъде.

Разбрах, че в тези времена основен и често пъти единствен двигател на човешките дела е страхът, паническият, неразумният, твърде често съвсем безпочвен, но истински и дълбок страх.

Ето, втора година откакто по лицата на хората виждам този страшен и смешен израз, той не наподобява нищо, което обикновено се вижда на човешкото лице.

Това е някакъв напрегнат израз, в който има предпазливост, безмълвно състрадание и най-вече себичност.

Този израз най-много прилича на смешния и непостоянен израз на лицето на дете, което е паднало и после поглежда нерешително околните дали да избухне в плач, или в смях.

В началото може би е имало и други мотиви, но днес главният е страхът. От страх хората са зли, сурови и подли, от страх са щедри, дори и добри.

По-нисшият постоянно се бои от по-висшия. А този, който няма от кого да се бои, той изтръпва от страха, породен от болното му въображение, защото страхът е като зараза, която изпълва мозъка.

Ако можех да надникна в този човек, комуто е наредено да ме мъчи, мисля, че щях да намеря малка, бедна душа, измъчена от съображения и страх от грешки и упреци.

Жал ми е за него и това съчувствие ми причинява болка.

Мисълта клокочи, губи се, връща се, блъска се и се пени от бряг до бряг, като водата в планинския вир между скалите, където не стъпва ни животински, ни човешки крак.

Цялата трагичност на сегашния ми живот може да се побере в една дума: самота.

Мъката и безплодността на живота ми идват от тази ужасна духовна изолираност, в която се вледенявам, вкаменявам и пропадам като изоставените къщи, в които никой не влиза, но именно защото никой не живее в тях, те пропадат и непрекъснато и бавно се рушат, сякаш невидима ръка ги събаря.

Отидох в Н. на танци. Тялото бе доволно. А душата в образа на мършаво циганче зъзнеше и чакаше пред портала с кошничка теменужки. Кочияшите го гонеха.

Когато в зори се разотивахме, предлагаше теменужки. Всички отказаха. Отказах и аз.

Изпратихме дамите; когато се прибрах в къщи, съсипан и уморен от неспане и отвращение, намерих на масата букет теменужки, леко увехнали и избелели, каквито продаваха циганските момиченца пред портала.

Душата ни никога не ни оставя. Тя следи тялото при всички негови лутания, като призив и предупреждение, но чака с търпелива обич, притихнала в самота.

Цели три часа седях тази вечер над масата.

Мечтите ми бяха от онези, които се изпаряват, преди да видят белотата на хартията, а мислите ми – тъмни, светкавични и далечни като нощните ветрове.

Повече от три часа преседях на масата в размисли и сега отивам да спя, зашеметен и уморен.

Угасих лампата и в тъмното видях как на масата прозрачно белее неизписаната хартия.

Скъпи мои неизказани желания и царствени нощни сънища, останете с мен, за да водим дълги разговори в пустите нощи, да бъдете царско

наследство за мен, сиромаша, утеха през годините в тъмницата и единствена награда за всички безсънни нощи и самотни и горчиви дни.

Всички клетки усилия да се издигне човек над себе си и извън себе си са само една мъка. За мое нещастие те се смесват с незадоволените искания на живота и създават непоносим хаос.

Живеем непрекъснато в мрак, единствената светлина е блясъкът на редките и краткотрайни мигове, които възкресяват душата с възторг и обещание за прекрасни подвизи, съзидания и дела. Но тези мигове изчезват, преди дори да съм посегнал към перото и над мен отново като вълни се затварят мракът и болката.

А опитам ли се да удължа светлия миг на вдъхновението и да опъна нежните криле на съня, от хартията като от огледало ми се присмива моето лице и моята съдба, чува се познатият единствено на мен, самотника, кървав плач, чуват се жалбите на страдалеца.

Във всяка провинция владее ужасен страх от скуката.

Този страх е най-мощният фактор в провинциалния живот. Той е причина за безумната общителност, той ги кара да се женят, да се дуелират, да учат езици, да се занимават с политика, да ловят риба или събират насекоми. Той се хили от техните клюки и бди в ужасните им оргии.

Този страх от скуката на празния и мъртъв живот е толкова ужасен, че гражданите дори не си го признават, той живее тайно в тях, трови ги и ги преследва, и става все по-силен като скрита болест, а в дъждовните мрачни дни, когато обзема душите като паника, не може вече да се скрие и остава изписан по лицата на всички минавачи като самоубийствена бледност.

Двайсет и четири часа в мене беше хаос. Бях жертва на мъките, които сам си създавах. По сто пъти минах всички гами на душевните страдания. Споходиха ме всички нещастия, които може да си представи само едно въображение. Грехове, съмнения и разкаяния. Безпомощност и страх на дете, безпокойство и безнадеждност на престъпник.

Всичко мина през душата ми за двама и четири часа, а днес, докато седях сам на масата, изведнъж ми стана леко и светло. Усмихнах се и дочаках избавлението като нещо естествено. Дали тези двама и четири часа са картината на моя живот?

Жената се казваше Непомътена Радост на Живота, но в езика, на който душата ми говореше с нея, това бе едно-единствено звънливо слово. С тази жена си уговорих среща в центъра на града, посред бял ден.

Аз отидох. Тя не дойде.

Чаках я. Чаках я отначало търпеливо и радостно, но после все по-неспокойно и по-мъчително.

Часовете минаваха, а аз като прокълнат се разхождах край ъгъла, където ми бе определила среща невярната жена.

Чакането преминаваше в отчаяние. Заклевах се, че ще си отида и няма да се обърна дори, но от ъгъла пак се връщах: само още веднъж! И пак се разхождах.

Взе да ми се привижда. Жената, която идваше срещу мен, имаше нейната походка. Втората носеше рокля като нейната. У третата забелязвах нейното колие на врата. Но нея, нея я нямаше.

Жестока жена! Мисля, че чуждите мъки й доставят удоволствие, защото определя срещи на стотици мъже в един и същи час, а докато те я чакат на сто ъгъла и мъчителните часове ги парят като жарави, тя седи край прозореца някъде на края на града и със спокойно лице безучастно наблюдава потъващите в здрача поля.

Докато съм спал, е валило. Сега небето е ясно и пълно с мокри, разкъсани облаци. Стеблата са тъмни. Шумът е затихнал. Полъхва лек, хладен вятър и носи мирис от разцъфналия у съседите въз.

По склоновете слизат миньори с малките си лампи, които образуват около тях треперещ кръг светлина.

Мислех си, че някакъв мъчителен сън ме е събудил. Но не е. Най-вече, както и в съня, сърцето ми говори гласно и разбираемо: трябва да умра, трябва да умра!

Търся утеха, призовавам една надежда, но моето осъдено на смърт сърце повтаря страшните си думи.

Абсурдността на днешното положение на обществото проличава най-добре, когато става дума за хляба и жената. А фактът, че по въпросите, свързани с уреждането на тези две основни условия на човешкото съществуване цари такъв безпорядък и несправедливост, доказва, че обществото е неизлечимо болно.

Втора нощ вече не мога да спя. Зарязаното младо стебло заздравява и под новата кора остава едва видима драскотина.

И най-отдалечените краища на вечния лед усещат пролетта, макар и за кратко.

И най-дълбоките пещери усещат южняка и веселото бълбукане на водата.

Всяка рана зараства и всяка болка минава, само аз не мога да забравя, само моята болка остава и заобиколен от самота, се измъчвам и подлагам на изкушение. Не ми е съдено дори да сънувам радостта, не мога

да усетя ведрата красота на живота, която някъде навън диша и пулсира с бляскав ритъм.

О Боже, ти, който знаеш всичко, няма защо да крия, че понякога се обръщам към тебе с нечистия земен език. Казвам:

О, Боже, защо си ми дал сърце, което непрекъснато ме тегли към далечината и прелестта на непознати земи? Защо си отредил така, че моето щастие да е винаги там, където мен ме няма?

За какво ми е тази мъчителна дарба: да обичам разкоша, насладата и промяната? За какво ; вечният огън на неспокойното ми сърце? За какво са възторзите, за които човек се разкайва и отмъщава?

О, Боже, за какво е цялата мъка на вечно жадния и вечно будния аз?

Все още са ми приятни нощите и нощните скитания.

Нощем никога не излизам, но често пъти вечер, когато ставам да спусна пердето, погледът ми се изтръгва и лудото ми сърце ме подмамва, щом зърна същите стари звезди, които блестяха над моите някогашни скитания.

И всяка улица, която блясва на луната, сякаш е създадена за мене и непреодолимо ме зове, а далечините, забулени в светла мъгла, винаги вълнуват душата ми.

И сега често се случва да трепне у мене старият скиталчески порив, но аз бързо спускам пердето и сядам на масата.

Малката бяла хартийка, която чака на масата, толкова често ни предизвиква да споделим с нея пътя на мислите си и полета на чувствата. Потомството не бива да знае нищо за това.

Хората нямат друга работа и каквито са заядливи, току-виж, почнат да си правят заключения за психологията на художественото творчество. И докато четат, че ни боли душата или че сме изгубили надежда, ще си мислят за бялата хартийка. Но това е неучтиво.

Нима е малко поетите да бъдат удостоявани да разказват, че ги боли душата или че са изгубили надежда?

Един от мъчителните дни, когато очите блуждаят от предмет на предмет и душата не намира спокойствие никъде. През целия ден мислих за живота си – какъв би трябвало да бъде и какъв не може да бъде.

След вечерния дъжд имаше много червени облаци, които събудиха у мене предчувствие за неопикуемо щастие и висини. Странно е колко малко ни е нужно, за да бъдем щастливи, и още по-странно е колко често именно това малко ни липсва!

Под моя прозорец шуми река. Додето е жегата и над спокойните клоци и тишината изглежда като че времето е спряло, тя шуми без почивка

и промяна и прилича на отчаяно усилие да се измери не времето, а някаква непозната вечност.

Шуми водата в ушите на тревожния човек. При тая безкрайна, еднообразна мелодия цялата тежест на живота ми изглежда като малък бял облак на голямото синьо небе, който не живее дори един ден.

Завърнах се. Отново бях между хора. С истинска страст на раздаваща се душа празнувах завръщането си между живите.

А сега накъде: колко съм уморен, дума не мога да кажа. Шумната радост е силно питие, отрова, която действа, когато човек остане сам. Укорително мълчи изоставената стая и се реят самотнически мисли като обидени приятели, които се правят, че не ме познават. Завърнах се, но по-добре да не бях отивал.

Шест седмици вече няма капка дъжд. Полята горят, над тях по цял ден трепти червена мараня, земята се е напукала, а овошките зреят преди време и капят.

Селяните минават край нивите като отровени и обръщат глава встрани, за да не гледат мъката.

Царевницата е цялата в трева, защото не може да се окопае, докато не падне дъжд. („Каква полза да я загърляме с тая божия жарава!“)

Молебени се правят около черквата и на гробищата, четат се молитви от олтара, но дъжд няма. Заоблачи се, понякога и прогърми, но тогава духва горещ вятър, който носи червена прах и разгонва облаците, а безмилостното небе с цвят на стомана отново блести над отчаяните люде и изгарящите ниви.

Откакто съм принуден да живея тук, сраснах се с хората и с тоя край и ме боли за царевницата, добрата хранителка, току-що покълнала, а вече вехнеща; сушата лежи на душата ми като жарава от палеца жажда.

Дълъг и горещ следобед. Следобед на не една забрава. Има такива дни и такива мисли, като свирене на сол струна или пеене на леко дрезгав алт.

Мечтая за доброта без граници, с която бих искал да обсия някого, с която бих искал и мен някой да обсипе. Мечтая, а съм сам.

У мене трепти един стих като дар и благодарност, като полусянка на цвете, което е цъфнало, цъфтяло и увяхнало, без някой да го е видял. Сядам, потапям перото – я, каква е тази книга на масата! Хм! Да, наистина, какво всъщност исках да сторя? Да, да напиша стиха! Ох, какъв ти стих! Главата ме боли! Захвърлям перото и се разхождам.

Все пак, все пак, как бих искал да оставя няколко изречения, които дълго, дълго да задържат загрижеността на духа, неизбледнелия летен

следобед, малкото тъга и красота от лъкатушните пътеки на живота.

Дъждът затихна. Душата, която отново намери равновесието си, разтваря спомените от миналия ден и казва:

Нима мястото ти е по калните улици, по ъглите на съмнителните къщи? Защо доброволно търпиш безсмисления терор на условията и нещата? Защо си свързал спокойствието си с коравата земя и крехките люде?

Защо не погледнеш над земята и над себе си? Защо си мислиш, че трябва с пръсти да пипнеш щастието? Защо никога не излезеш извън себе си?

Защо живееш недостойно, страхувайки се и изтръпвайки пред жалките блага, които животът презрително ти подхвърля? Защо нямаш спокойна нощ, нито радостен ден? Защо си прикован и безпомощен? Защо си грешен?

Така говореше с мен душата ми тая нощ, когато дъждът затихна.

Вие, които смятате, че сте взели под наем истината, не се появявайте пред очите ми, защото не мога да ви гледам.

Защо крачката ви кънти така надменно по плочите? Сутрин сте доволни от себе си, а вечер броите парите и накъдето да се запътите, вашата надутост пристига преди вас.

По необясними решения на провидението дадено ви е да управлявате, а вие си мислите, че провидението е във вашите ръце.

На всичко, което не е заложено у вас, отговаряте с отровна хръчка; който ви докосне, дълго ви помни!

И макар че всеки ден свеждате глава пред Бога, сърцето ви стои изправено и всичките ви мисли гъделичкат вашата суета.

О, видях вашата правда и вашата истина – и не се появявайте пред очите ми, защото не мога да ви гледам!

Идеше ми да плача. Бях на кратка разходка и минавайки край една къща, неочаквано чух пиано и ниски алтови тонове. За първи път след година и половина чух музика, понесе ме вълна. Сърцето ми се сви. Имах чувството, че през светло прозорче съм надзърнал в хубав, незабравим, но завинаги изгубен свят. И като се сетих, че освен този свят, в който живея с тихата си мъка, има още един, по-хубав и по-висш, обзе ме не щастие, и черна тъга.

Идеше ми да плача.

Мигове на спокойно блаженство и радост са толкова редки. Като седях под овошките, си мислех как отминават годините ми и как цялата младост мина, без да ми донесе весели минути; тогава се появи вятър и

ме лъхна мирис на трева, като че докоснах вечността, и без капка горчивина ми стана ясно, че моят дял от радостта е изпил някой друг, а за мен е останало съвсем, съвсем малко. Но това, че друг е изпил моята чаша, не ме изпълни с горчилка, а с някакво почти радостно спокойствие.

Слънцето залезе зад големия ясен, извисен като корона над хълма. Укротиха се и изведнъж изпъкнаха цветовете, които трептяха на слънцето и се сливаха в светлозелен воал. Завънтяха нови гласове, от гората се обадиха косове и на пътя под мене чух разговор, какъвто досега не бях чувал. Планинските титани се очертаха по-релефно на бледото небе, а от сянката на боровите гори долините хлътнаха по-дълбоко.

Сякаш изчезна бляскавият воал, който засенчваше очите ни.

Веднъж прекарах деня с двама йезуити. Странни хора, имат свой начин на любезност, леко отблъскващ. Изненада ме общителността им. Те свеждат разговора до тясна, безразлична тема, строго я ограждат и после се движат привидно съвсем свободно; смеят се, шегуват се и се забавляват, аз се увличам и разпалвам, както винаги при искрен и сърдечен разговор, докато изведнъж един жест, един поглед или една пауза не ми припомнят нещо неопределено неприятно.

– Е! Така е, какво може човек? Нищо. Ето аз например...

– Ааа, плеврата, това не е шега (уверява някакъв възрастен господин).

– Кучи син, негодник! А преди...

– Божичко, божичко! (проточи женски глас като край на някакъв тъжен разговор).

– ... Лесно е да се приказва, ама я да опита с тая заплата...

– Не, първо тя ми каза, мъжът ти е, каза, войник, а ти си отвори, каза, кръчма, та любовниците да ти идват по-лесно...

(Така крещи някаква жена, продължавайки навярно спора от съда.)

– ... Първо една мобилизация, после втора, после войната; взели стария му баща като заложник, останали жените и децата сами – Бог да пази (разказва басов глас, спирайки се на ъгъла и явно броейки на пръсти всички неволи).

– ... Очите ми да изтекат, ако съм помислила дори.

– Два пъти си идваше в отпуска и точно когато беше последния път...

Така се развива пред мен този тесен пояс от живота, а аз притварям очи, докато зад гърба ми минават тези люде, всеки със своята неволя и мъка.

Някъде преди пладне. Седа в градината на слънце, облегнат гърбом

на високата ограда. Отзад покрай оградата минава улица, която точно тук прави завой. До мен достигат възклицания, гласове и откъслечни разговори и замират, щом хората завият по улицата.

Нека не ти е мъчно за самотата и мълчанието, които царят около теб. Може би съдбата е намислила за теб нещо добро, може би това е нечия стара молитва, която те заобикаля с тишина като защита, може би в твоето мълчание лежат заровени слова, които носят вълнение и нещастие.

В самотата твойт кораб е спокоен, дясната ти ръка е на кормилото. Лудо сърце, нима ти е мъчно, че буря не те тласка към безпътица?

Нека си починем в тишината и над спокойната вода нека благодарим на съдбата за всички злини и теглила, които не са ни сполетели.

Към края на лятото всичко зрее и кръвта у човека не може да си намери спокойствие; картини на радост населяват съзнанието ни.

Сутрин между стеблата и плетовите блестят и се люлеят нишките на паяжината и капките на росата. (В какъв ритъм само се поклашат стеблата и редиците на храстите!) И всичко около мен изглежда като останало от някаква игра през изминалата нощ.

Есента е като усмивка, многозначителна и тайнствена, над цялата земя.

Тогава кръвта оцветява погледа ми, никнат копнежи, дълбоки като бездни и стари колкото света, и пред очите ми се очертават загадъчните форми на женското тяло до неприятни размери и фатални символи на нещо велико, упойващо, смъртоносно.

И кръвта, която носи в себе си всемира, спира в главата.

Раста и ставам голям и безименен като небето по пладне, син, горещ безкрай, по който неспирно блуждае един копнеж; огромно огнено слънце се люлее от едното до другото слепоочие.

И тези очи са залутани метеори по безпътиците на търсенето.

Всичко зрее с шума на страстната игра според вечните и вечно еднаквите закони. Мощен вятър ме огъва и аз линейка като папрат в усое.

Има мислители, чиято философия не е друго, а своеобразно душевно удобство, някакво римуване на мисли.

У мене истината се бунтува и ми става противно това стилизиране на душевния живот, тази любов към реда и насилственото търсене на симетричност.

О, тези блажени мислители, които се опияняват от несъществуваща хармония, в хода на всички събития те внасят някакъв ред, целесъобразност и смисленост, както пътникът неврастеник чува мелодия в

тракането на влаковите колела.

Бях принуден да се движа и разговарям с много хора. О, тези много хора, които непрекъснато, без умора, с лакоми пръсти се ровят в тъканта на моя живот!

О, колко пъти съм се връщал в къщи потресен, раздразнен от разговорите и погледите, обиден, огорчен, с ограбено сърце и разплакана душа, със съмнение в любовта, в приятелството, във всички чувства, които хората разменят помежду си!

О, тези много хора, с които всъщност нищо не ме свързва!

Като единак ме приема тихата ми стая със своята укорителна тишина, сред която съвестта се чува като удари на лош часовник и не ти дава да заспиш. Колко е дълъг и тежък пътят, който води от компанията до дома, посипан с потайни мисли и засади от разкаяние и тъга.

През целия път и в тихата стая, дори и преди да заспя, все една и съща мисъл: можеше да мине и без това.

Мъгла, сливите се огънаха и съвсем ясно видях как от единия към другия край премина сянка. И по мокрия път във воал от дъжд в нашата котловина навлезе есента с всичките си тежки знаци.

Дъжд през септември. Прохладен вятър, задъхан и сериозен като глашатай, се зададе от западните склонове, а после – първата капка и с нея първият сух лист. Когато облаците легнаха върху скалите и смърчовете, откъм тъмните планини, вечно мъгливи и мрачни, заваля силен дъжд.

Нервният ритъм на проливния дъжд затропа над главата ми: леки тръпки по тялото, топлина и тежест около врата.

Тръгна първото поточе. От клисурите между планините лъхна хладина, зловеща и неприятна. Бръшлянът се впи по-здраво в плета. Слънчогледите заклатиха старите си уморени глави. Започнаха да се отърсват и поглеждат двата олеандъра, които зимуват в мазето и все се страхуват от хрема.

Из градината плъзнаха шепот и повиквания, предсмъртна тревога на изсъхналия зеленчук и повалената трева; малко тъмночервено цвете, поело повече дъжд в лакомо разтворената си чашка, наведе глава като човек, който е препил и не се чувства добре.

За миг тарабите потъмняха. От топлата земя в равнината под мен се издигна лека прозрачна мъгла.

Есенното слънце, което толкова бърза, залезе, пламъкът му, краткотраен като спомен за покойник, още се вижда зад горичката.

Калдъръмът е покрит с орехови листа, а в градината шибоите

показват черното си семе. Преплетени по ъглите, все още цъфтят грамофончетата, тези скромни цветя без мирис и красота, които винаги кичат нашите дворове.

Дъхът на изчезването и на чистото смирено умиране никъде не се усеща така силно, както по дворовете на нашите стари къщи.

Големите и тежки покриви са позеленели, а по краищата са нащърбени от дъждове и ветрове, от студове и суша като крилете на огромни застарели птици.

И самите стени, прозорците и вратите, грижовно почиствани и белосвани, правят впечатление на нещо вековно и старо, старо колкото камъка и земята.

Старата гостна стая с дъбовите си пармакльци, които са видели всички гости, запомнили всички погребения и всички радости в къщи, белият, старателно измит калдъръм, над който са минали стотици есенни дъждове и са цъфтели стотици пролети, запазената, леко потъмняла белота на фасадата и прозорците с мрачен поглед, всичко има подчертан обиден израз, който казва: Простете, но у нас обичаят е такъв!

Около нашата къща винаги съм чувствал дъха на умирането (дори като дете, преди да познавам други краища). И днес тя стои с лице на човек, който спокойно слуша смъртната си присъда.

И се изправиха умората и страхът, този черен товар, страшен и вечен, с който съм се родил, седнах в сянката му и заплаках.

Слънцето ме е напекло. Косата ми е сякаш опърлена и сплъстена от водата и слънчевите лъчи.

Седмиците и месеците ми преминаха светли и спокойни. Обикновеният живот ми създаваше радост, а самото движение на мускулите, на ставите и сухожилията ме изпълваше с приятно чувство. С часове лежах гол на горещия пясък, чувствах как от моята плът лъха неопределен мирис, какъвто излъчва на слънце здравето човешко тяло.

Нощем крачех свеж, силен и горд, газейки пред себе си сенките, докато душата ми се разливаше като блесналите спокойни води в нощта. (Божествени са засмените сили, линии и ритми на човешкото тяло.) Тогава всичко в мен беше ясно, просто и велико като сиянието на небето, свиренето на вятъра и пътя на облаците: без съмнения, без цел, без въпроси.

А като дойдоха мъглата и дъждът, и първото предчувствие за есента, изведнъж в най-съкровения кът на душата ми почна отдалече и зловещо да се спуска мрак, като облак между планините на кръгозора. Появи се страх.

О, никога неизказана напълно бързина, с която младостта минава!
О, есен!

Като стена от мрак, вятър и мъгла пред мен.

Кажете ми къде има любов? Кажете ми къде да избягам от злото, кажете къде да се скрия от омразата? Омразата е около мен като отражението около пламъка. Има ли Място за душата под звездите? Има ли светъл миг на отмора? Има ли чисто и високо място, където не стига ужасът на земята? Жал ми е за човека.

Ромони водата в улука, минават нощните часове; имам чувството, че почивам под планини от влажен мрак. Въображението ми е уморено, а в просъница непрекъснато ме измъчва твоят силует.

В черна дълга пелерина, под която се подават бели дантели. Ти вървиш по мрачния коридор към моята врата, с лице на жертва, но не с израз на страх, а на тежка мъка. Крачиш бавно и тихо, в лявата Ти ръка трепти светилник, а с дясната го закриляш от вятъра.

Виждам те все така, как се блъскаш и промъкваш със светилника в ръка към моята врата, вървиш по сумрачния коридор, но все не го извървяваш докрай. Цялата ми душа примира от съчувствие и трепери като светилника в твоята ръка, но Ти нито можеш да дойдеш при мен, Нито можеш да се върнеш, а вечно се блъскаш из мрачния коридор.

Ромони дъждът в улука, нижат се нощните часове. Когато искам да заспя или с вик да се освободя от страшния сън, ужас стяга гърлото ми и отваря очите ми.

Животът е дълъг и труден, как да го преброя, когато ме обземе умора и желание да умра?

– Облегни глава на нечие рамо, засей нивата и храни децата си, потърпи и животът ще мине.

Годината е дълга и оскъдна, как да я прекарам, като дойдат трудните месеци?

– Помисли, че е имало и по-трудни, че ще дойдат и по-добри, и изтърпи; годините минават бързо.

Месецът е дълъг и труден, как да го преживея, като ми дотегнат изпълнените с грижи дни, които нямат край?

– Месеците се сменят, минават бързо, а с тях минават и грижите.

Денят е дълъг и сив, как да изтрая, когато ме умори и натъжи?

– Дните текат бързо. Потърпи! Ще донесат радост и ще отнесат мъката.

Часовете са дълги, безрадостни, как да ги преодолея, като донесат страх и тъга?

– Часовникът ги отброява бързо, ти работи и забрави, ще имаш спокоен сън и радостно събуждане.

Минутите са дълги и мъчителни, кой ще издържи, когато ни завладеят горчиви мисли и разкаяние?

– Да, но моли се на Бога, сине, в тежки минути да ти дари утеха!

Слънцето залезе. Дълъг наниз редки борове се очертава като изящна тъмна дантела на ясното, бледо небе. И земята видимо диша. А къде е мъката, която допреди малко ме гнетеше? За какво ли да тъгувам?

Бъди храбра, душо моя, търпелива в самотата и постоянна в колебанието на страстите!

Пътят се помрачава и споменът ме измъчва, но нищо още не е изгубено. Всичко е тук: старото сърце, което бие по вечните закони по-бързо или по-бавно, младата кръв струи, гърдите, които поемат въздуха като лек, и душата страдалница, и мечтите, пазени като златно вземо, и свещените завети, и царствените мисли, неизявени, неопетнени, добрите основи на живота, неизхабени и будни.

Спокойствие. Спокойствие на слънцата, които се раждат и залязват по законите на вечната търпелива природа.

Две години вече моята надежда напъпва; две пролети студът я попарва, но тя отново напъпва.

Пресен сняг лежи в мълчаливата белота, под него на дълги черти се подават есенните бразди като черен скелет. Под оловното небе са потънали в сън сивите далечини. Гробището и черните ели стоят под снега като рота, спряла в похода си.

Каквото и да предприема, от мъката си не мога да се освободя; няма заминаване и няма връщане, защото тя е всякога под мене, както безкрайният океан под уморената птица.

И все пак, докато имам дъх, топя ледените цветя по прозорците си, защото имам душа, която не може да не се надява.

И под стотици затворнически свечерявания ще запазя светлите предели, в които моята надежда напъпва.

Много добре зная колко жалки са жените в своята дребнава алчност, суета и лъжа.

Зная колко е жалка и плитка хитростта на блудницата, но едва ли има развратна жена, в която след дълъг разговор, след като отшуми пороят от лъжите и хвалбите ѝ, да не блесне искра на доверчивост и истинско чувство.

С мъжете в повечето случаи е обратно. Колко често, когато се запознаем с някого, си казваме: ето нов приятел, а само след няколко дни

другаруване, крещи вече гладният „аз“ и комичната, противна себичност.

Мразовита нощ, каква радост е в такава нощ да гледаш звездите, милите звезди, потрепващи тайни, добри приятели на всички самотници.

О, Касиопея, сестрице, на високия прозорец на проклетата градска кула, когато никоой не знаеше къде съм и не смееше да пита, ти взеше на моите решетки своето златно вземо. Чувстваш ли, Касиопея, как тази нощ ти благодари с поглед твоят благодарен брат?

О, Коси¹, юнашка чето, които сте казвали на дядо ми, че е минало среднощ, когато, пийнал, е крачел по Сараевското поле, връщайки се от седянка.

О, Коси, странни пътници, какво мислите, ще грейне ли скоро моята зора?

Здравей, Юпитере, царска звезда, триумфален пламък, и вие, млечни пътища, небесно изобилие, посипано по блесналите сини поля, и вие, безбройни безименни сестрици!

Колкото по-дълго ви гледам, о, звезди, вашата тайна става все по-голяма за мен, защото вашето трептящо сияние се сплита в златен плътен воал.

Какво ли предвещава вашето сияние?

Погледът ми бледнее, главата ми се мае, шуми и звънти; умората ме хвърля в сън, но и в съня си сънувам тайната и търся отговор.

Звезди, звезди, вие сте златната трептяща основа на вселенската тайна. Защото над всички злочести прагове, където секва силата на моето познание, срещам вашето трептящо студено злато:

на високото небе,
в глъбините на морето, когато нощем блести,
в окото на микроскопа,
в очите на жените, които се смеят или плачат,
и по сталактитите в тъмните пещери?

Звезди, вашето трептене не е ли като шепот, който ни довежда до отчаяние, когато напрегнато го слушаме и все не можем да го разберем?

Звезди, ще прислоня уморената си глава, ще накарам да млъкнат гордите въпроси и ще помоля Бога да ви изпрати на прозорците на моите братя в тъмницата, за да им занесете утеха, както някога носехте на мен.

1. група звезди в съзвездието Бик. Б. пр.

Едно утро.

Блести дълбокият пресен сняг под руменото слънце на зимното утро, по него ясно се очертава изящният орнамент на градинската врата с тънки синкави сенки.

Сънувах, че ме е сполетяла голяма злина, някаква болка на душата, тежко страдание. Бях безпомощен и съкрушено молах Бога да ми помогне, да изпрати спокойствие и светлина по моите пътища, да ме изведе и утеши.

Червенията изчезва, слънцето се изкачва все по-високо, по-силно и по-златно, сянката става по-къса и по-тъмна. Под небето и слънчевия блясък снегът блести в милиони радостни искри. Гледам безмълвно.

Би трябвало много повече да внимаваме за думите си, особено когато сме навлезли в години.

Де да бяха думите краткотрайни като звука, който ги е произнесъл. Но често те оживяват с годините, като срамни рани болят, парят и тросят живота.

На какво се дължи тая злощастна потребност да се говори и защо често пъти имаме толкова малко състрадание към собствената си душа?

Една химера, за която един човек е дал живота си, се нарежда между коронованите истини.

Всички, които страдат и умират за своите истини, са едно с Бога и човечеството, и са наследници на вечността, съществуваща само за вярващите и страдащите; те са основният камък на бъдещата сграда на новото човечество, която след всички мъки и заблуди все пак ще се осъществи като божия мисъл на земята.

За какво ни е този живот от петдесет години (една от друга по-тежки!), ако някоя свещена истина не му дава сила и красота и не го продължава в сияйна вечност?

Недейте да треперите като че светът е студена и празна стая, никога, никога не крийте душите си, защото прекрасно и необяснимо е възкръсването на истините.

Истините са като оня изповедник на кралицата, който бил удавен заедно със своята истина, но възкръснал; и днес той стои в каменен образ по мостовете в стотици градове.

Все едно е коя е вашата истина; главното е да я пренесете през живота като светиня и да не изневерите никога на душата си.

В една компания. Изпитвах неприятно чувство; аз не съм за тук и нямам нищо общо с тези хора. Някакво детинско чувство на ужасен страх и безпомощност, каквито почувствах веднъж през нощта в

коридора на един затвор. И още веднъж, много отдавна, когато бях на седем години – берейки иглика, се отклоних зад хълма и изгубих от поглед къщата ни. Подобно чувство изпитва човек, когато го затворят в тясно помещение и той вижда, че няма въздух и ще се задуши.

Най-трудно от всичко е, когато човек усети, че е отишъл далече, че е там, където не му е мястото, че минаващите дни са напразни, че загубеното време плаче. Може би описвам просто и неясно това чувство, но то сигурно е добре известно на хора, които не са намерили мястото си или са го загубили.

Ето, годините минаха, бурни и не една и две, човек си мисли, че е постигнал бог знае какво и бог знае къде е, а в дъното на душата зове за помощ същото чувство на мъка и безпомощност, както в утрото, когато берях иглика.

Срещу мен седна Съдията. Въздухът между нас се изпълни с мирис на буря, която ни настига на открито поле и от която не можеш да избягаш.

Той беше по-голям от разстоянието между небето и земята, силата му бе над всяка сила, между палеца и показалеца държеше слънцето като нещо малко, светло, а в очите му, които бяха по-дълбоки от океан и по-големи от небесния свод, не виждах своя образ, а само едно безкрайно поле на синя, неумолима истина.

Каква полза имах, че криех подла дума и дребна мисъл или че носех греха в душата си като жива рана? Сега седях тук, малък и объркан, примигвах, а душата ми умираше под лавини от отговорност, която стоварват върху нас всяка дума и всяко дело.

И тогава, когато се смалих до земята, в желанието да се скрия и изчезна от лицето на всемогъщата истина, която наказва, душата ми се изпълни с непознато сияние и вяра и аз – малкият и гол човек – се изправих и казах, вдъхновен от смелостта на онези, които се борят за живота си:

– Знам! Знам! Знам!

Знам, че Бог стоварва върху нас ужаси, когато му дожалее за душата ни и реши да я избави.

В моята висока стая през двата прозореца блестеше ясното небе и зимното слънце с острите си очертания. В стаята цареше бялата и добра тишина на не един непорочен живот.

Човек може да понесе невероятното и невъзможното, усилията на духа могат да бъдат неочаквано големи и далече над силите ни. Човек може удивен да спре пред величието на своето дело и отрицание; духът

може много, но не без последици.

Духът не се отчайва, но невидимо се напуква и загубва ценното си съдържание, остава като суха и празна съдина и човек може да се гордее, че е изтърпял всичко, но не изпитва щастие, защото- е загубил способността да се радва на своя успех.

Когато пролет пукне и заструи мъзгата, майката земя ни приласкава към себе си и ни разголва като непослушни деца.

С всеки мартенски ден чувствам как падат от мен стотици въображаеми окови и суети. Гол съм и нищожен под слънцето, което става все по-силно.

Като облаци в малко езеро преминават в мен случките през пролетта: мъчителното разтваряне на пъпките, недосегаемо нежните полети на птиците, лудориите на децата в пролетното утро, движенията на лудуващите моми, олюляващи се под товара на своята плодовитост, надеждите и вечните закони, и целият безброй малки краткотрайни случки на ранната пролет, по-трайни и по-истински от всичко останало, което съставя живота ни.

Докато се измъкнеш от компанията, докато потърсиш перо, хартия и самота, докато отново откриеш душата, осакатена от деня, докато с мъка си спомниш вълната, която докосна душата ти и те понесе в самотата, в това е именно чувството, заради което си дошъл, клети поете, изчезнал отдавна. И остава тъгата. Тихо въобразяване на нещо, което завинаги е минало и което никога не е съществувало или поне не е било по-дълго от милувката по челото ти на забързания към полята вятър.

Нека тая изпратена от Бога болка изгори всичко мое в мен, нека изпепели огнения аз като рана и нека ме изцели от залитания по пътя на желанията и мечтите.

Всичко, всичко, което ме ограничава и което се нарича мое, нека изчезне, за да бъде чист, силен и свободен, а на дъното на душата нека остане това единствено и голямо чувство, което ми дарява разбиране и състрадание към цялата човешка мъка, нека остане силната любов, която облекчава болката и върви светла и калена по пътя на създанието.

Ах, любов от много години, изпепелена от промени, безмилостни закони и грижи безброй! Не, аз не търся любов, която продължава много години, зная, че любовта живее по-малко дори от една пролет.

Ах, любов, която продължава месеци, пълна с изненади и препятствия, ревнива и преситена, неспокойна и самоволна като летни светкавици! Аз не искам любов, която продължава много месеци: зная, че тя ще умре от умора, измъчвана от съмнения, съображения и дребнави

мисли.

Ах, любов едnodневна! Самотни младежи, които мечтаете в несполделената си любов, зова ви да търсите любов едnodневна!

Веднъж прекарах цял ден при лекар в провинцията; аз и сестра му, която имаше весели очи и якичка a la Robespierre, се любихме целия ден. Бе летен ден.

Никога двама влюбени не са преживели по-нежни докосвания на ръцете, ни по-дълбоки погледи, ни повече загадъчни думи, които се разбират, преди да са изречени, и създават наслада, равна на едно милване.

А когато дойде здрачът и с него мечтите и възможностите за пълно щастие, аз трябваше да си тръгна. Докато колата ми препускаше, на хълма се развяваше кърпичката на момичето като знаме в прослава на едnodневната любов.

Догарят летните горещини. Хоризонтите са ясни и далечни, а самотата – без начало и край, разкрива тъмни просторни поля за мечти и напразен полет на надеждите. Всеки ден открива в мен и около мен нова самота и пустота.

Копнея по светове и океани, и вихри, и големи огнени явления, които приличат на чудеса, копнея за множества, шумни, силни, човешки множества, които се огъват под унесите от радост и веселие като класовете под вятъра.

Копнея още веднъж да тръгна с множество, което пее, танцува и лудува, имам желание да съм сам и непознат в това безименно множество, чийто брат съм единствено по образ.

Двайсет и четири часа духа неспирен вятър.

Сякаш е минал някъде над огнено море и носи пепел и сярa, горещ е, зъл и отровен. Лъжовен вятър, какъвто познава само дяволският климат на тази страна, който мами жадуващите стебла и те отварят безбройни зелени очи; под безмилостната му ръка с болка се разтварят мартенските пъпки, които априлският студ ще попари.

В такива нощи стават най-големи наводнения и най-страшни пожари. Гуляйджиите се приютяват в затихнали кръчми, а касапските кучета излизат под кепенците и ляят дълго и бясно с инстинкта на живо създание срещу неразумната сила на природата.

Хората, които денем носят таен товар в душата си, не могат да заспят, а предизвикват съдбата и обръщат горещата възглавница, за да намерят хладно място за клетата си глава. Звездите стават червени като кървавите Исусови сълзи над съдбата човешка.

И този, който живее за красотата на духа, напразно се опитва да

укроти тялото си с мисли; огненият вятър идва на пристъпи, като биенето на силното сърце на земята, и слага ръка на темето му. Земята търси своето. А на този, който носи в душата си тайна рана на грях, посипва раната с огън, хвърля отровни бактерии и болката расте от минута на минута, а разкаянието угасва като забравено кандило.

Вятърът, съюзник на огъня, нещастieto и престъплението, отваря широко градинските врати, нахлува през комините, разжаря искрата в покритите с пепел огнища и буди заспалите в сълзи.

Когато погледна назад, струва ми се, че ми остава само да умра. . Колко бързо угаснаха увлеченията! Прецъфтя и щастието! Рухнаха плановете!

Всичко мина като бързо нощно пътуване по луна. Всичко е видно само наполовина и всичко бързо е забравено. Толкова неща се случиха, че само споменът за един-единствен ден е парещ и отровен като олово.

Нощем седя над спомените. Удивлявам се на подлата игра на съдбата и ми става малко мъчно.

Когато погледна напред, струва ми се, че едва от вчера съм на тоя свят.

Какво направих през тези години! Възможно ли е човек да измине значителна част от живота си, а да не изпълни основните човешки задължения? Целият живот със своите неизпълнени изисквания и изопачени истини, които жестоко си отмъщават, стои пред мен като обвинител. Значителна част от силите е пръсната по безпътиците, но животът неумолимо чака: трябва да се започне! Наистина, трябва да се започне!

През деня ръцете ми често остават над работата и голяма част от нощта бодърствам, за да мога да мисля по-дълго само за Тебе.

Преди птиците се събуждам, преди зората ставам (а през всички сънища минаваш Ти); щом се съмне, стоя облегнат на прозореца, сякаш Те чакам.

Моите мисли таят красотата на целия свят. Несбъднатият блян става съдържание на живота ми. И така дните си минават, но в часа на смъртта ще мога да посоча своя копнеж като нещо единствено велико, истинско и красиво в моя живот.

Има нещо, което кара дори най-силните духом да положат поне веднъж душата си в чужди ръце и да играят *va banque*.

Има нещо, което ни тласка към този страшен риск да играем с вероятност, която е повече от вероятността, че ще ни се присмеят, че ще затворим в себе си ранената душа и ще загубим приятеля.

Странно е, че всички грешки свършват еднакво, че винаги ги

повтаряме и продължаваме с нови надежди. Цяла нощ хапем устни, хълцаме във възглавницата с безпомощен гняв и твърдо се заклеваме да останем самотни, а щом съмне, поднасяме душата си като нежен балон от цъфнало глухарче на насрещните ветрове на живота и те го ронят и разнасят.

Ала който спаси само едно малко пухче и го внесе на завет, той е спасил цялата си душа. Това е горчива работа, но който не обръща нежното цвете на душата си към ветровете на изпитанията, дори цялото да го спаси и да го пренесе докрай, той не може да почувства, че изобщо някога го е имал.

Не искам повече да чакам какво ще ми кажат хората, ще поживеев може би още малко, може би бедно, но утеха повече не очаквам. Дори ръката, която ми дава по нещо, ме изпълва със страх и отвращение като змията.

Не искам по лицата на минаващите жени да диря изчезналото си щастие. Нека съм сам и нека ме боли, но очите ми да бъдат наведени и устата – безмълвна. И в тишината си, изтъкана от болка, ще поставя зараждащата се мисъл като люто биле върху раната, която не ми дава ни да живея, ни да умра.

Когато умра (никой не чака смъртта прекалено дълго), може би тук-таме някой ще спомене името ми. Живият суетен човек мисли и за тия неща.

Може би по пътищата на духа, където са пропилены моите усилия и неуспехи, ще блесне за кратко тук-таме споменът за мене като мимолетен пламък на светилник, като напомняне на новите пътници пред кривите, напразни пътища. Може би споменът за мен ще трогне нечия душа.

Не вярвам, че в гроба ще ми бъде по-топло от тези мисли, но тая сутрин мисля и за това.

С 39 и мога да чета. Никой не би повярвал, че и с температура мога усилено и продължително да мисля.

Имам чувството, че от очите ми блика огнен дъх, в гърдите си изпитвам не силна, а неприятна болка, която в съзнанието ми наподобява представата за сивота и за счупен къс дърво с изострени и бодливи краища.

И двете представи болят грозно и дълго. Струва ми се, че нещо огромно се е пхнало в устата ми и непрекъснато проверявам дали мога да стисна зъби. Чувство на гадене и умора, която не ти дава дори да гледаш. Но мисля, мисля много, бързо и както трябва. Не бих могъл да

кажа коя мисъл се явява първа, защото изглежда, че всички идват заедно или едната ражда другата.

Всички неизпълнени задачи, всичко, което възнамерявах или трябваше да предприема, всичко е тук и странно колко точно и определено зная какво е трябвало да направя и по кое време.

Така в повтаряща се треска изгарям ускорено и безполезно.

Мисъл в нощта, когато ме събуди вятърът. Най-голямото нещастие и най-страшното наказание в моя живот е това, че съм осъден да живея сам.

Непрекъснато ме мъчи далечината и болката на раздялата. В същата тази нощ спят всички, които обичам и които ме желаят. Или може би бодърстват? Може би се молят?

Не мога изобщо да заспя, нито да открия причината за това огромно нещастие в мрака.

Безкраен плащ от тъмнина, смърт на всички желания и усилия, един покров за цялата злочеста човешка игра, а накрая трепери безкрайно мъничкото ми сърце, като нещо изгубено в мрака, като кървав печат на съдбата.

Стаята ми често прилича на гробница. Това става преди да се мръкне, когато се чувствам изморен от миговете, изпълнени с мечтания и още преди да е станало тъмно, спускам завесата и запалвам лампата.

Тогава през завесата ясно се вижда, че навън още е ден, а в стаята е нещо странно, което не е ни ден, ни нощ, ни светло, ни тъмно.

Тишина и неестествена вцепененост на вещите и на техните сенки.

Някъде в Полша видях една гробница, в която през витража се долавяше нещо като светлина. Ето и сега: четири сиви стени, предчувствие на светлината през пердето, тишина и вцепененост на гробница. А сложа ли ръка на гърдите, чувам как тихо, но постоянно сърцето бие.

И все пак се живее. Само понякога се случва болката да надделее, тогава се гърча като червей на земята, притискам лице в шумолящата студена трева и в черната жадна земя изричам думи, които нямам кому да кажа.

Само понякога още грешно жадувам смъртта и се оплаквам на невидимия Бог, защото съм орисан с непоносимо проклетие да пропилявам най-добрите си мисли и най-хубавите чувства, невиджано и залудо като цветен пращец върху камък, искри в тъмнината и вопъл във вятъра.

Всяка сутрин нови овошки осъмват в белота. И слънцето напича, листа растат, а орниците се ширват като тъмни вълни през полята.

Доста време прекарвам, следейки тези явления на извечната игра, спокойните благословени събития, които протичат без звук на човешки глас, без окраска на човешка тъга или радост; без да осъзнава целта, природата избуява и едрее, като бурена зад влажните къщи, под наклонените огради.

Дни се нижат като гердан от красотата:

Леки малки облаци, които живеят един следобед, но и през този следобед учудени витаят над земята – „бели овчици, извезани на синя коприна“.

Звезда, чието име не зная, всяка вечер се спира на най-далечната точка на моя кръгозор и привлича вниманието ми със самотното си местоположение и със силното проблясване ту на червена, ту на зелена светлина.

Лек, съвсем тих ветрец, който полъхва само през месец март и сякаш разнася мириса на още неразцъфнали цветя, топъл блясък на някое по-добро слънце сякаш милва самотните мъже по косата, както човешка ръка никога не ги е милвала.

Ниска селска стая. Мрак и задуха. Покрити с одеала и дрешки, лежат едно до друго майката и трите деца. До краката им проблясва светла ивица, която се разширява и стеснява според пътуването на луната с облаци.

Детето, което лежи накрая, се събужда и отметва завивката като товар на съня, вдига глава, оглежда се и започва да плаче, отначало тихо и приглушено, а после все по-силно и непрекъснато като дъжд пред зора.

Детето (през плач): ... Ма-мо, ма-мо!... Гладен съм, дай ми хляб.

Майката се събужда, но се прави, че не го чува. Детето плаче все по-силно.

Детето: Мамо, боли ме коремчето, гладен съм.

Майката: Тука е мама, душко, недей да плачеш, недей, хайде спи, миличкото ми, хайде!

Детето (през плач): ... Гладен съм... искам хляб.

Майката: Нощем не се яде, душко, хайде спи, а утре мама ще даде на Мариан и хляб, и захарче, и баничка, всичко.

Детето: Не искам баничка, искам хляб (хълца детето), Боли ме коремчето!

Майката: Пст! Ето го фра² Никола, ето го с пръчката!

– А, а! Кой не иска да спи!

2. Фра, фратер – католически монах. Б. пр.

(Детето се пъха под завивката, но продължава да плаче).

Майката: Недей, фра Никола, недей да биеш Мариан, той слуша мама, ще спи... ето, заспа.

Детето още хълца, но накъсано и уморено, като дъжд, който спира. Светлата ивичка се стеснява.

Разсънила се, майката взема от стената броеницата и почва да се моли. Устните ѝ се движат бързо, бързо.

Има познания, късни, дълбоки, отредени като дар за хората, които мислят и страдат.

Невъзможно би било да се понесе животът с (всичките му измами, недоразумения и заблуди, ако на човека не е дадена мисълта за Бога на нашата душа, който е убежище, истинско, праведно и чисто.

Когато светът ни отрови и измори и когато като последен видим признак на дълбоко отвращение очите се затворят, за да не гледат поне за секунда злото и грозотата, тогава става така, че в този миг на отчаяние зад спуснатите клепащи пред вътрешния поглед грейва слънцето на ценни, късни познания като награда за всички страдания.

Интересно е да се наблюдава нежността, с която хората гледат себе си. Чували ли сте как със затрогващ глас разказват за сторените им малки неправди? Как до сълзи са нещастни от своята несгода и как обичат да я правят световна и всеобща; как на ударите, нанесени само на тях, придават големи намерения, само за да си припишат величието и достойнството на жертвата.

Чували ли сте как малкият човек разказва за стомашните си болести и Карлови Вари? Или за измъквания и разминавания?

Колкото повече се държиш настрана и мълчиш за себе си, толкова по-плитък и по-глулав ти се струва разговорът на твоя съсед.

Днес беше тежък, облачен ден, още от съмване задуха южният топъл, неприятен вятър.

И сега вие и свири в комина и край прозорците. Цялата къща мирише на дим, на изгоряло.

Вятърът около къщата и нощта, пълна с облаци и неспокойствие, карат човека да чувства присъствието на непознати, недобронамерени сили. Нервите бавно се опъват от безсънието. Вятърът свири в комина. Прозорецът трепери. Покъщнината проскърцва, като че се готви за спане. Навън голите стебла се покриват с първите пъпки и се огъват като моми, които не могат да заспят. Соковете напират и струят. Тъмнината е пълна със зародиши, пъпки, живот, растеж, плод и желания.

Имаше време, когато исках да служа на Истината. Исках да ѝ

посветя живота си и да остана при нозете ѝ. Но в нощите, когато не можех да спя, примамливо ме зовяха пътищата и хълмовете, които бях гледал някога, бродейки по света; и огнената река на кръвта шумеше и не ми даваше спокойствие и сън. Мъчех се и водех честен бой. Тогава реших да се посветя на хората, нещата и краищата, които, бродейки, бях видял.

И когато тръгнах по хълма, мрачен и самотен, но свободен и с вълдър дух, посрещнаха ме с разперени ръце старите пътища и чуруликането от живия плет, пълен с птички и цвят. Вятърът ме милваше по челото.

А там, горе, не зная дали Истината изобщо забелязваше, че ме няма сред множеството при нозете ѝ, но над пътищата и полята цареше радост.

Единайсет часът през нощта. Някой изрече дума, обикновена и всекидневна, а у мене възкръснаха свидните ми покойници. Вълна от болка ме издигна и спусна. Разговорът продължаваше, а в гърдите болката растеше.

Сега, ето, сънят ме надви, добрата благословена умора на съня, защото иначе кога щях да заспя?

Без подобавашо достойнство ние погребваме нашите мъртъвци. И често се случва някой неволно да изпусне обикновена, катадневна дума.

Утринна молитва. О, Боже, безмилостен създателю, който със светлината си ме събуждаш за мъките на деня, прости ми и бъди милостив към мене, който изричам хули.

Дай ми този ден каменно сърце, което не знае какво е съчувствие, което няма да се поддаде на слабостта и няма да отстъпи пред ударите.

Дай ми в този ден твърда и горда душа, та никој да не види ни мигновената ми нежност, ни вечната ми болка.

Дай ми стоманено тяло без страсти и желания, за да мога от утрото до нощта да остана в своята непомътена самота, да не искам нищо от хората и нищо да не трябва да им давам.

Боже, не презирай молитвата на гордия, измъчен грешник!

Здравей, пролет – тайна, лековита; твоят полъх милва раната ми. Не зная дали ще те преживея и докога, но хвала на онзи, който ми даде да те доживея!

Виж ти, аз, болният самотник отворям широко прозореца си, да блести на слънцето като малко знаме на една душа, която се радва.

Какво означава черната мисъл на човека в слънчевия лъч?

Хей! Хей! Ветре, моя мартенска надежда! Живият човек не може да

изгуби нищо, което пролетта не може да му върне; човек не може да бъде трайно нещастен, докато Бог е дал душата да се лекува чрез забрава, а земята да се обновява чрез пролетта.

Здравей, пролет – невидима, всемогъща, за това, че стопляш души-те и планините, та водата да бълбука приятно в потоците и радостта да ни залива със светли вълни; за това, че се втурваш с вятър и предчувст-вия в здрача и цяла нощ тъгуваш под платаните, докато звездите горят и тъпоглавите граждани спят, а на съмване отваряш широко росни очи и пускаш своите чучулиги безброй – веселите ноти – към небето!

Здравей, пролет, сред шума на мътните стихийни потоци, в кратко-вечния цъфтеж, в човешката надежда, в лепкавите пъпки на ракидата, в жилите на девойките, които вече чувстват божия закон – безсмъртна пролет, поздравява те един умиращ.

Облегнати гърбом на стената, на гарата седят двама войници. До тях са раниците им. Единият свива цигара, а другият вече пуши и държи запалената клечка, докато първият свие своята. Пушат. Продължават някакъв разговор:

– Ех, да бях на твоите години, щях да се измъкна – убеждава го по-младият.

– О, не може, братко! Влезе ли някой в книгите им, лесно не се из-лиза. Казвам ти, когато ме раниха при Талмин, не е за вярване, ама на-истина от мене изтече цял чебър кръв и пак нищо. На повторния прег-лед оня, щабимператорският, ме пита;

– Как си, старче?

– Тъй вярно, стар съм, господине, как да не съм стар.

Той кресна нещо, тогава се обади по-младият, който говореше така, както ние с тебе.

– И на колко години си, старико? – пита ме.

– Е, това не мога да ти кажа, отде ще знам, моля ви?

Помня само, че май бях големичък, когато дойде окупацията, ходех за дърва и... Казвам им, както сега на тебе казвам, а те се спогледаха и се засмяха; тогава оня, най-възрастният, каза нещо, бог знае какво, а аз си вдигнах панталоните и излязох. – И както тогава, така и днес, десет месеца вече; все ме изпращат на арбайт, а от арбайта – в шпитала³, и до-кога ще продължи така, не знам.

– Ех, ако си имаше черно на бяло за годините, щяха да те пуснат веднага – твърди по-младият.

3. Болница (нем.). Б. пр.

– Знае ли човек какво са наумили? В този миг някъде изсвири локомотив, двамата войници скочиха бързо и мълчаливо нарамиха раниците.

Има мигове, когато пред духа с яснота на светкавица блясва цялата ужасна неправда на обществото и неговия порядък.

Има истини, които са стари, всекидневни и изтъркани от дългото повтаряне, но когато, разиграли се между живи хора, блеснат пред очите на човека, без да бъдат казани и подчертавани, а само изписани върху мълчанието на един ужасен миг, тогава тези стари, изтъркани истини получават нов, страшен облик и живеят в душата ни като вечна мъчителна мисъл.

Огледалото е символ на щастие. Защо да лъжа? Днес плаках малко и почти без сълзи, но плаках; тука на тази маса, с гърч в гърлото и лице върху студената хартия.

Не мога да гледам в огледалото очите си, които трябваше да бъдат щастливи, не мога да издържа този поглед; и как да не ме изпълва с тъга този израз на лицето и тази нещастна глава, която трябваше да бъде щастлива?

Около мене нова местност е цъфнала сред пролет; бях съвсем забравил пътищата на трите години, но огледалото ги бе запомнило и запазило.

Не смея да погледна това студено стъкло, което трябваше да отразява едно щастие.

Всички, които душевно страдат, сигурно са изпитвали следното чувство:

Често пъти, както си лежа полузадрямал в мрака, изведнъж ме осенява светла и нова мисъл. В този странен миг между действителността и съня тя прелетява като комета. И макар че изглежда спасителна и велика като откровението, сънят я покрива и тя изчезва като пръстен в морето.

Именно за такива безнадеждни загуби най-малко съжаляваме. Само сутрин, когато се събудим, се появява болка, потайна и дълбока, и безименна тъга през целия ден не слиза от лицето ни, без да знаем защо.

Прекалено много съм се предал на отчаянието и тъгата.

Сам отрових изворите на душата. Движех се с мисли на самоубиец. Подхвърлих божията доброта над себе си и прекърших старите завети на любовта и търпението, на доблестната човешка вяра и сила.

Молитвите на онези, които ме обичат, се изродиха в присмех, защото пред очите божии не се намери душата, която страда и очаква избавление.

Още веднъж трябваше да спусна сърцето си на земята, да бъде

газено и да моли. Още веднъж от върха на самотата се заклех да бдя и чакам, да бъда търпелив.

Често ми се струва, че не всичко е изгубено по ветровете и безпътиците. Често ме радва мисълта, че отчаянието, хаосът и лутането са само необходима преходна форма. Често ми се случва да чувствам как излизам, несигурен и опиянен, от всичко, което е минало, и заставам на твърда почва извън себе си, откъдето се разкриват кръгозорът, пространството и свободата.

Често ми се струва, че съм силен и решителен, че вече съм достатъчен за себе си, че съм се извисил над робуването на тялото и властта на съдбата и че само трябва да седна и да сложа ръка върху делото, да работя с ведър дух и смирено сърце дълго, упорито и вдъхновено като старите златари.

Често ми се струва така. Но още по-често денят ме повлича след себе си и се блъскам и скитам от немили до недраги, от човек до човек, от лъжа до лъжа и от болка до болка.

Вечер, докато тревата мирише и щурците свирят, аз тихо произнасям моята поука, най-дълбоката, най-трудната и най-силната поука на търпението.

Накарай да млъкне безумното сърце, което със завист гледа чуждото: чужда жена, къща, деца или каквото и да е имане. Стегни сърцето си, защото ти не трябва да имаш нищо, което врагът би могъл да ти отнеме – ненараними са само онези, които нямат нищо – ти си роб и недей да притежаваш нищо.

И ако у хората се роди надежда за добро, ти остани спокоен и чакай, не позволявай чувството да подкопае вниманието ти; ти си роб, ти не се надявай.

Хората лесно забравят и когато им дойдат празнични дни, те нека пият, пеят, танцуват и се любят, ще канят и теб, но не забравяй, че твоята радост е още далече, ти си роб и не се радвай с тях.

Аз, грешникът, човекът на съблазните и на този свят, в плен на съмнения и страсти, имам на масата си един образ на Богородица: Mater Redemptoris a Sassoferato . Кротки са очите ѝ, които напомнят за дните на спокойна радост; разпятieto още не е хвърлило своята сянка върху лицето ѝ, върху него почива само Предчувствието, като тънкия воал на грижата върху лицата на девойки, измъчвани от съмнения.

И докато пиша неспокойните редове, нейните тъжни и загадъчни очи гледат встрани като благ укор.

И тези, които са ми най-близки, които воюват с мен, и те са

поклонници на шумната радост.

Те са войници, аз съм безделник; на моя герб има черен воал; те се борят за победа, а моята борба няма край.

Когато те слязат като победители в равнината, ще запеят волната песен след боя, отекваща надалече, а аз ще забия своето знаме в самотата и ще стягам колана за нови пътувания.

Късно през нощта. След като поработих добре цял ден, след като ме намъчиха хората и разтревожи животът, след като изгазих толкова кал, нагледах се на неволи и срам и се наслушах на болки и лъжи, сега съм с бремето на своя живот и с тежката злочеста болка в гърдите.

Хвала ти, Боже, за мъката на деня и спокойствието на нощта, за краткия живот и голямата загадъчна смърт, нека са благословени решенията Твои, според които идваме на тоя свят и си отиваме от него, след като сме се нарадвали и намъчили. Огромни и непонятни са плановете Твои и ясно е, че ние не можем да видим ни посоката, ни целта им и трябва смирено да ги приемем; но трудно е да бъдеш човек, Господи.

Когато детето се роди, орисницата отреди:

Ще бъдеш от силните и смелите и когато за първи път чуеш думата „щастие“, ще пожелаеш да я дадеш на целия свят, но един-единствен човек ще забравиш и никога няма да бъдеш щастлив.

Ще бъдеш може би победител на страстта, извисен над земната кал, ще почувстваш бялата радост на чистотата и висините, но щастлив никога няма да бъдеш.

Ще бъдеш може би веселият син на земята и ще почувстваш цялата радост на насладата, топла и неопикуема като пулсирането в нежните гънки на жената, но щастлив никога няма да бъдеш.

Ще ти бъде може би мъчно за света, но ще победиш и своята мъка, и света, и като станеш победител на всичко, ще умреш с усмивка, която всичко разбира и всичко прощава, но щастлив никога няма да бъдеш.

Презирам блясъка на високомерието и фалшивия стих на поета, отвърщам глава от онези, които са добре и у които душата мълчи.

Обичам бедните и славя беднотата, и онези, които имат тиха, нежна радост, надежда и страдание.

Тебе, бледа и хубава девойко, която шиеш ден и нощ в сянката на белите пердета с копнеж за щастие, което Бог ще ти дари за твоята хубост, за верността и дългата самота.

Тебе, снажен, приведен селянино, който в кротките си очи по цял ден носиш образа на безкрайните тъмнокафяви бразди, а истинолюбивата ти уста под гъстия рус мустак произнася обикновени думи, тебе,

който, след като си се наработил, се връщаш у дома по здрач с уморени-те волове и докато младите ти поливат да измениш ръцете си, чувстваш как разгорещената пролетна земя бие с ритъма на здравата ти кръв, а после, когато си почиваш под ореха на двора, изпитваш топло и дълбоко чувство от свършената работа.

И тебе, скромен и непознат студент по химия, който седиш на тъсната масичка между двата прозореца край малката лампа, гледаш през отворения прозорец парка и планините и слушаш как на покрива на лабораторията гукат гълъби. Твоите будни очи спокойно и съзнателно гледат утрото. Бодърствал си цели нощи в работа, в отрицание си прекарвал дните, а тая сутрин си победител. Задачата е решена теоретически и практически. Тук е развитата формула, тук е разтворът с всички реакции и ти весело и свободно чакаш стария професор; главата ти почива върху дясната ръка и в дъното на душата бъдещето ти се усмихва.

И всички, всички вас, които се трудите, изтривате потта и упорствате, и ядете свой хляб, всички вас, непознати, които гордо минавате през света и честно и смело носите в ръце своя живот.

Висока синеока госпожо от Марибор, ако тази сутрин – потънал в радостта на цъфналите овошки – си спомням за вас, вярвайте, то е без горчилката на неизпълнено отмъщение; аз за щастие забравих, а и нямам какво да прощавам, защото и тогава съжалявах еднакво и себе си, и вас.

Да, във вашия град, непозната синеока госпожо, узнах какво значи да вървиш блед, уморен и смазан по влажните улици, докато на осветените балкони танцуват безчувствени мъже и сурови жени. От вас разбрах какво изпитва окованият, безпомощен роб, когато плюят в лицето му.

Това беше отдавна и аз за щастие преодолях всичко. Но неволята е навред; може би някакво нещастие е сполетяло и вашата къща с балкона; жал ми е за вас тая сутрин, като си помисля, че понякога във вашата болка може би и нашите бледи, изпълнени с укор лица смущават неспокойния ви сън.

Късно в нощта (след дългия ден, в който бях с много хора и чух много неща) седя и мисля. Жал ми е да се разделя с мислите си и никак не ми се спи. В нощта и тишината излизам леко от себе си, загледан в случките и тяхната обратна страна.

Самият факт, че живея, ми дарява спокойна радост.

Изпитвам голяма любов към хората, към техните дела, към щастие-то и нещастие, греха и страстта и цялата болка, която те носят, към

борбите и залитанията, заблудите и страданията, и жертвите, към всичко човешко на тази планета.

Изпитвам мигновено, ала неописуемо щастие, че и аз пия капка от непресъхващия извор на човешката радост, че за миг и аз понасям частца от големия кръст, който човечеството носи.

И всичко, което погледна, е песен, и всичко, до което се докосна, е болка.

ЕПИЛОГ

Много си самотен и дълго мълчиш, сине мой, буренясал си в мечти, изморен си от броденето на духа. Видът ти е унил, лицето ти – бледо, ресниците ти са дълбоко спуснати и гласът ти наподобява скърцане на килийна врата. Излез в летния ден, сине мой!

– Какво видя в летния ден, сине мой? Видях, че земята е силна и небето вечно, а човекът – слаб и кратковечен.

– Какво видя, сине мой, в летния ден? Видях, че любовта е краткотрайна, а гладът вечен.

– Какво видя в летния ден, сине мой? Видях, че животът е трудно нещо, състои се от неправилно редуване на греха и нещастieto и да живееш, значи да редиш измама върху измама.

Ще заспиш ли, сине мой? Не, отче, отивам да живея!

КРАЙ

© 1918 Иво Андрич
© Сийка Рачева, превод от сръбски
© Иван Коларов, превод от сръбски

Ivo Andrić
Ex Ponto, 1918

OCR и редакция: Гларус
Източник: <http://bezmonitor.com>

Иво Андрич Ex Ponto
Лирична проза
Превели от сръбски Сийка Рачева и Иван Коларов
Оформление Петър Тончев
Редактор Лилия Рачева
Технически редактор Георги Кожухаров
Коректор Мая Халачева

Компютърен набор MagHack
Сръбска. Първо издание. Издателство „Златоструй“, София, ул. „Незабравка“, бл. 315
Отпечатано в ДФ „Полиграфически комбинат“ ISBN 954-8158-04-3

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/2030>]